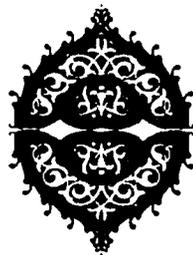
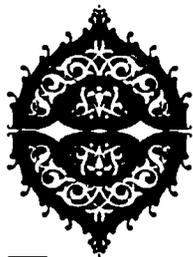

Мулнафас

Мулланафас

«ЗУХРА ВА ТОҲИР» ДОСТОНИ,

ШЕЪРЛАР

Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi

**Муллонафас таваллудининг
200 йиллигига бағишланади**

Тўпловчи ва сўз боши муаллифи:
Азимбой БОБОНИЁЗОВ

Таржимон:
Музаффар АҲМАД

Рассом:
Эркабой МАШАРИПОВ

Туркман мумтоз адабиётининг йирик вакили Муллонафас ўзининг лирик шеър-рияти ва «Зухра ва Тоҳир» достони билан машҳур шоирлардан бири саналанади. Шоир ижодини асосий қисмини ишқ-муҳаббат мавзусидаги шеърлар ташкил этади. Унинг асрлар оша ҳофизлар томонидан ижро этиб келинаётган кўплаб қўшиқлари халқ меҳрини қозонган. Тўпلامда сўзнинг бетақрор қудратини маҳорат билан ифода этган етук сўз санъаткорининг асарлари ўрин олган.

Кенг китобхонлар оmmasига мўлжалланган.

М 4306020400-52 – 2010
360/04/-2010

ISBN-978-9943-05-340-3

328291
© Cho'lon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010-y.

«ИШҚ МУЛКИНИНГ ШОҲИ»

Туркман мумтоз адабиётида «севги ва ишқ мулкининг шоҳи» деб тан олинган Муллонафас Махтумқули Фироғийдан кейин бой адабий мерос қолдирган хассос шоирлардан биридир. Мулла Қодирберди ўғли Муллонафас 1810 йилда Туркменистоннинг Серахс мавзесида дунёга келади. Унинг болалик йиллари тўғрисида маълумотлар сақланмаган. Лекин Муллонафаснинг отаси ўз даврининг илғор фикрли ва саводхон кишиларидан бўлганлиги ва у фарзандларини ҳам ўқитишга ва билимдон қилиб тарбиялашга интиланлиги тўғрисида кўплаб манбалар мавжуд.

Бошланғич маълумотни қишлоғидаги эски мактабда олгач, Муллонафас дастлаб Марида, сўнгра эса Шарқдаги ислом илми ва маданиятининг ўчоқларидан бири бўлмиш Бухорода таҳсил олади. У ёшлигидаёқ шеър ёзишга ва мусиқа асбоблари билан кўпик айтишга мойил бўлган.

Муллонафас ўз даврининг йирик шоирлари Махтумқули, Камина, Толибийларга эргашиб улардан ижод сирларини ўрганган, маҳоратини оширган. Келажакда туркман халқининг ардоқли фарзанди, улкан сўз санъаткори бўлиб танилишида ана шу ижодий изланишлар муайян аҳамият касб этганлиги шубҳасиздир.

Тахминий маълумотларга қараганда, Муллонафас 1862 йилда Эрон босқинчиларига қарши халқ курашида оғир яраланиб, вафот этган. Унинг жасади ҳозирги Мари вилоятининг Вакилбозор туманидаги Хўжа Абдулла қабристонига қўйилган.

Шоирдан улкан адабий мерос — лирик шеърлар, «Зухра ва Тоҳир» номли дoston қолган. Аммо улар қўлёзма ҳолида эмас, балки туркман бахшилари орқали оғиздан-оғизга ўтиб, бизгача етиб келган. Муллонафас вафотидан олдин катта ўғли Муҳаммадраҳимга учта китоб ва кўплаб қўлёзмалар қолдирганлиги тўғрисида маълумотлар бор. Бу китобларни Муҳаммадраҳим ўғли Хўжашга топширади. Кейинчалик, замона тақозасига кўра, Хўжаш бобоси ва отасидан қолган китобларнинг баъзиларини қопга солиб ерга қўмган, баъзиларини ўзида олиб қолган.

1947 йилда ўтказилган текширишларда шоир яшаган уй атрофидан икки қоп китоб топилади. Лекин бу жой пахтазорга яқин бўлгани учун сув тегаверганидан қўлёзмалар чириб, ўқиб бўлмас даражага келиб қолган.

Муллонафас бошланғич саводини диний мактабда, сўнгра мадрасаларда таҳсил кўрганлигини юқорида айтиб ўтдик. Аммо у яратган асарлар шоирнинг чуқур билимга эга бўлганлиги ва ўз даврининг ижтимоий воқеаларини юксак даражада идрок эта олган шахс бўлганлигидан гувоҳлик беради. Муллонафас мадрасаларда ислом динининг қонун-қоидаларини ўрганиш билангина чегараланиб қолмасдан, ўз устида тинимсиз ишлаган, араб, форс тилларини, Шарқ адабиётини, айниқса халқ оғзаки ижодини пухта ўрганган. «Зухра ва Тоҳир» достони, ундаги анъанавий образлар шоирнинг Шарқ халқлари фольклори ва адабиёти билан яқиндан таниш бўлганлигини кўрсатади.

Шу ўринда таъкидлаш керакки, ҳар бир ёзувчи, шоир ўзидан олдин ўтган салафларининг ижодий тажрибаларидан фойдаланиб, уларнинг халқ меҳри ва мулкига айланган асарларидан озиқланади. Шу маънода Шарқ адабиётининг, айниқса, озарбайжон, туркман, қозоқ, қирғиз адабиётининг ривожига туркий шеърятнинг қуёши бўлган Алишер Навоийнинг таъсири ва роли беқиёс эди.

Хусусан, шоир «Зухра ва Тоҳир» достонини яратиш жараёнида бевосита Навоийдан таъсирланганлиги, буюк шоирнинг услубига эргашганлигини кўриш мумкин. Ҳазрат Навоийнинг «гул» радифли машҳур ғазали бор.

Оразингни боғ аро чун кўрди, ҳайрон бўлди гул,
Баргсиз қолди, нединким, бас паришон бўлди гул.

Муллонафаснинг ҳам «гул» радифли ғазали «Зухра ва Тоҳир» достонидан ўрин олган.

Гул билан булбул келиб, гул ичра сайрон қилди гул,
Гул томошасин кўриб, ўз баргини қон қилди гул.

Икки шоир ижодида учрайдиган бир хил радифли ғазаллар шакл ва мазмун жиҳатдан оҳангдош. Бироқ бундан Муллонафас Навоий ғазалини такрорлаган деган маъно келиб чиқмаслиги керак. Муллонафаснинг ушбу ғазали «Зухра ва Тоҳир» достонидан ўрин олганлигига эътибор қаратсак, маъно янада ойдинлашади. Муллонафас ғазалидаги гул — Зухра, булбул эса — Тоҳир. Шу тариқа Муллонафас Алишер Навоий ғазалига янги

мазмун киритган, ҳамда бадий санъатларига жило берган. Бу усул эса ўз навбатида асарнинг ҳаётийлигини таъминлаган.

Мулланафас Навоий, Фузулий, Фирдавсийдек буюк шоирларнинг ўлмас шеъриятидан нафақат ўрнак олган, балки улар анъаналарни давом эттириб, ғазалларига назиралар ёзган, мухаммаслар боғлаган. Шоир шеърларидан бирида:

Низомий, Навоий яна Фирдавсий
Румнинг гулистони, Ҳинди товуси,
Ёлғончи дунёдан ўтарман осий,
Сизга кўп ҳурматлар кўйгандир кўнглим,

дея уларнинг номларини устоз сифатида муҳаббат ила эътироф этади.

Туркман халқининг эрк ва озодлик йўлидаги мардонвор курашини, ватанпарварлигини, орзу-истакларини юксак бадийлик, содда ва тушунарли тилда тасвир этган Махтумқули, Саидий, Залилий, Камина, Толибий сингари устоз шоирлар қаторида ижод этган Мулланафас ижодида ҳам тенгсизлик ва ноҳақликка қарши исён яққол сезилиб туради.

Шоир лирик шеърларининг мавзу доираси кенг ва ранг-баранг. Ижтимоий, панд-насиҳат, дидактик руҳдаги шеърлар билан бирга ишқ муҳаббат, вафо-садоқат ҳақида битилган мавзулар ҳам халқона оҳанги, самимияти билан ажралиб туради.

Умуман, Мулланафас ўз давридаги ижтимоий адолатсизликларни чуқур хис қилиб, уларни ўз ижодида акс эттирган ҳақгўй шоирлардан бири сифатида қадрлидир. Қуйидаги икки мисрага эътибор беринг:

Кимлар ғариб ўтар, кимлар эса оч,
Кимса кўйлаклидир, кимса яланғоч.

Машҳур «Нор кезгин» шеъри панд-насиҳат руҳидаги асарлари ичида етук ва ҳаётийлиги билан ажралиб туради. Шоир мазкур шеърида ўз-ўзига маслаҳат беради ва бу нозик усул орқали ижтимоий даврга оид шахсий фикрлари, ўйлари ва қарашларини баён этади.

Кўнглим, сенга насиҳат, кезсанг сарбасар кезгин,
Тани дўсту-душмаини, уйинга бохабар кезгин,
Ғаним билан тўқнашсанг, доим мушги пар кезгин,
Кезсанг дунё юзида, давом тоза-тар кезгин,
Қирқ йил моя кезгунча, бутун бир йил нор кезгин.

Ушбу сатрлар ҳаётда кўп ачкиқ-чучуқин бошидан кечирган, дунёнинг яхши-ёмонлигини кўрган доно, фаросатли кекса одамнинг насиҳатини эсга туширади. Унинг замирида яширинган ахлоқий қарашлар, фалсафий фикрлар бугунги кунимиз учун ҳам қимматлидир.

«Билан», «Назарин солган кўнглим» шеърларида шоир «Нор кезгин» даги ғояни янада ривожлантиради:

Ёмон билан йўлдош бўлма,
Душман билан сирдош бўлма,
Тўйда товоқдош бўлма,
Ифлос ҳаромхўр билан.

Муллонафас ижодиётининг бош мавзуи инсоний севги ва меҳр-муҳаббатдир. «Севгилим», «Бари гал», «Ёдимга тушди», «Истабки гўзал ёрни», «Кўнглим», «Келин», «Уйғотмадинг гўзал ёр», «Фироқингдан» каби юзлаб шеърлари, «Зухра ва Тоҳир» достони шундан далолат беради. Инсоний севги, ишқ-муҳаббатни куйлашда Муллонафас Махтумқулидан кейинги баркамол шоирлардан бири ҳисобланади. Буни шоирнинг ўзи ҳам «Зухра ва Тоҳир» достонида фахр билан эътироф этади. «Ишқ мулкнинг шохимен, қошимда ҳамдамим йўқ», деб ёзади шоир. Унинг лирик шеърлари ҳаётга муҳаббат, пок севгига ишонч руҳи билан суворилган.

Халқ дostonларида қўлланиб келинган кўпгина анъанавий усуллари Муллонафас янгича талқин қилиб уларни ижодий жиҳатдан бойитди. Чунончи, «Истабки гўзал ёрни» шеърисидаги «тутун — зулф кокиллари, алиф — нозик бел, шакар — шарбатли тил» сингари поэтик ташбеҳлар туфайли ўқувчи қалбида нозик ва бетакрор ҳиссиётлар уйғониши шубҳасиз.

Дедим: «Не тутундир бу?» Ул: «Зулфи кокилим» деди,
Дедим: «Не алифдир бу?» Ёр: «Нозик белим» деди,
Дедим: «Не шакардир бу?» — «Шарбатли тилим» деди,
Бир бўса талаб қилдим. — «Лозимдир ўлим» деди,
Дедим: «Мени ўлдиргил
Ё бўса мурувват қил!»
Оғзимга тираб муштин, «Кўй, — деди, — қабоҳатдир».

Шеърни ўқир экансиз худди сахна учун ярилган драматик асарларнинг қаҳрамонлари сингари икки севишган ёшнинг бир-бирига бўлган ўтли ҳарорати кўз ўнгимизда жонли тарзда гавдаланади. Воқеаларни

юксак лиризм ва жонли картиналарда тасвирлай билиш Муллонафас шеърятининг ўзига хос хусусиятларидан бири саналади.

Шоирнинг «Хайрона қолар», «Қиз», «Бир гўзал», «Кўзларинг», «Назар қилса тишларингга» сингари шеърлари севги, муҳаббат лирикасининг ажойиб намуналаридир. Бу шеърлар халқ орасида маълум ва машҳурдир. Улар тиллардан-тиллarga ўтиб, баланд пардаларда жарангламоқда. Зотан ушбу манзумаларда инсоний туйғулар содда ва теран талқин этилган бўлиб, ўтмишда оғир зулм остида яшаган туркман халқини келажакка ишонч руҳи билан яшашга ва курашга ундаган.

Бир қуш келди, қўнди туйнук устига,
Назар солди оқча уйнинг остига.
Қанот ёйди, кетди олам пастига,
Ётган қуш уйғонди, ёр, уйғонмадинг.

Оёғим тортмади, қўлим узатдим,
Серпик боғ узилди, миндим, тузатдим,
Туйнук тешигидан сени кузатдим,
Жамолинг юзимга сурмали бўлдим.

Шоир бу сатрларда ишқ-муҳаббат туйғусини маҳаллий халқнинг яшаш тарзи, урф-одатлари билан боғлаб ноэик тасвирлайди. Ёрни кўриш истагидан ошиқ оқ уйнинг тирқишидан қарамоқчи бўлганида, туйнук устига ташлаб қўйилган кигиз (серпик)ни тутиб турган ипнинг узилиши, ошиқнинг шошиб уни тузатишлари жонли берилган.

Муллонафас ижодида бундай ҳароратли, самимий мисраларни кўплаб учратиш мумкин.

Муллонафас шеърятини мавзу жиҳатидан ранг-баранг, маъноли, жарангдор ва мусиқий. Қолаверса шоир шеърларидаги мазмуннинг ҳаёт билан ҳамнафаслиги, ифода шаклининг соддалиги, оддий халқ тилига яқинлиги ўқувчи қалбини мафтун этади. Шунинг учун ҳам унинг умуминсоний ғояларини улуғлаган, адолатсизликни қоралаган шеърлари асрлар оша авлодлар қалбида яшаб келмоқда.

Унинг энг йирик асари «Зухра ва Тоҳир» достонида эркин севги васф этилган бўлиб, икки ёшнинг ўтли муҳаббати орқали туркман халқининг орзу ва истаклари куйланади. Шоир эзгулик билан қабоҳат ўртасидаги курашни кўрсатар экан, бунда ўзига хос йўлдан боради. Зухра ва Тоҳирнинг ўзаро

вафодорлигини, ҳукмдорларнинг адолатсизлигини, субутсиз ва хиёнаткорлигини ёрқин бўёқлар орқали ифодалаб берган. Икки ёшнинг адолатли ҳукмдор, яхши кишилар кўмагида висолга етишгани содда тилда қизиқарли баён этилади.

Муллонафаснинг халқ орасида машҳур бўлган ва кўплаб бахшилар совадалар томонидан севиб кўйлиниб келаётган «Зухра ва Тоҳир» достони тўғрисида фикр юритишдан олдин таъкидлаш керакки, шоир нафақат Алишер Навоий ижодидан балки бошқа ўзбек мумтоз шоирлари шеърятидан ҳам баҳраманд бўлган. Ўзбек адабиётшунослигида Муллонафаснинг «Зухра ва Тоҳир» достони XVII асрда яшаб ижод этган шоир Сайёдийнинг «Тоҳир ва Зухра» достонининг сюжетиға яқин эканлиги қайд этилади. Ўзбек — туркман адабий алоқаларининг йирик тадқиқотчиси, профессор К. Қураамбоев бу ўхшашликни «адабий таъсир самараси» деб изоҳлайди.

Асрлар оша туркий халқлар фольклорида оғиздан-оғизға ўтиб келаётган «Тоҳир ва Зухра» ривояти туркий халқлар, хусусан туркман халқи орасида ҳам кенг тарқалган. Кези келганда Сайёдийнинг «Тоҳир ва Зухра» достони билан Муллонафаснинг «Зухра ва Тоҳир» достони ўртасидаги фарқни ҳам айтиб ўтиш керак.

Сайёдий ўз достони марказиға ўзбек фольклоридаги Тоҳир ва Зухра ҳақидаги ривоятни асос қилиб олган бўлса, Муллонафас туркман халқи ўртасида кенг тарқалган манбани асос қилиб олади. Айтиш керакки, Муллонафас «Зухра ва Тоҳир» достонини яратишда туркман халқи орасида, оғиздан-оғизға ўтиб юрган ва кенг тарқалган ривоятни ўзининг ижод лабораториясидан қайта ўтказиб, унга жило беради. Бир сўз билан айтганда афсонаға реалистик бўёқлар орқали янги маъмун ато этади.

Юқорида Муллонафас ўз даврининг билимдон инсони бўлгани, қолаверса Шарқ халқлари адабиётидан чуқур хабардор бўлганлигини қайд этган эди. Шунинг учун ҳам Муллонафаснинг «Зухра ва Тоҳир» ривоятини фақат туркман халқи орасида маълум ва машҳур бўлган сюжет вариантини эмас, балки бошқа халқлар орасидаги бу мавзуидаги эртақ ва ривоятлари билан ҳам яқиндан таниш бўлганиға шубҳа йўқ.

Достон асосиға туркман вариантини қўйилиши асарнинг бошланиши, деталларнинг ўзига хослиги ва энг асосийси достонинг романтик руҳ билан, яъни севишганларнинг ўз мурод-мақсадларига етишиши билан яқун топшида кўзға ташланади. Муллонафас достон сюжетинининг асосий йўнали-

шини сақлаб қолган бўлса ҳам уни турли хил воқеалар билан бойитади. Асардаги қаҳрамонлар ўртасидаги ижтимоий муносабатларни кучайтиради. Бир сўз билан айтганда Муллонафас дoston сюжетини бутунлар қайта ишлаб, ўша даврнинг турмушини ҳар томонлама намоён этувчи асар яратган. Бу эса шоир маҳорати, унинг ижодий фантазиясининг юксаклигидан далолат беради.

Муллонафас шеърини ўлмас шеърингдир. Шу боисдан унинг асарлари китоб ҳолида қайта-қайта нашр этилмоқда. Шоир ижодида умумбашарий роиялар кенг ўрин тутди. Унинг аксар шеърлари туркманлар орасидагина эмас, балки ўзбек халқи ўртасида ҳам кенг тарқалган. Хоразм, Қорақалпоғистон ва Туркменистонда яшовчи ўзбеклар ва туркманлар орасида Муллонафасни билмайдиган киши кам. Шоир асарлари содда ва халқ тилига яқин бўлганлиги учун уларни таржима этишга ҳожат ҳам йўқ.

Хоразмлик кекса бахшиларнинг айтишига қараганда, Муллонафас шеърлари унинг ҳаётлигидаёқ ўзбек бахшилари ва созандалари орасида машҳур бўлган. Бунинг яна бир сабаби бор. Муллонафаснинг ўзи айна вақтда моҳир созанда ва уста хонанда ҳам бўлган. Шу туфайли унинг деярли барча ғазаллари осонгина куйга тушади. Кўплаб санъаткорлар, жумладан, Ўзбекистон, Туркменистон ва Қорақалпоғистон халқ артисти Комилжон Отаниёзов, Отажон Худойшукуров, Кенжа Матназаров, Жуманазар Бекчонов, Бобомурод Ҳамдамов, Бекжон Отажонов ва бошқалар Муллонафас шеърларини завқ-шавқ билан куйлаб, мухлислар эътиборини қозонишди ва қозонишмоқда.

Хулоса қилиб айтганда туғилган кунига 200 йил тўлган, «севги ва ишқ мулкининг шоҳи» Қодирберди ўғли Муллонафас нафақат туркман, балки ўзбек халқининг ҳам ардоғли ва сеvimли шоиридир. Унинг содда ва ўйноқи шеърлари «Зухра ва Тоҳир» дostonи бугунги кунимиз учун ҳам долзарб ҳисобланиб, ҳар икки халқнинг маънавий мулки бўлиб қолаверади.

Зухра ва Тоҳир

достон

Ровийлар андоқ ривоят қилурларким, Татар деган бир катта вилоят бор эди. Улар Бобохон отли подшоҳи бор эди. Бу подшоҳнинг вазири бўлиб, унинг исми Боҳир эди. Буларнинг иккалови ҳам фарзандсиз эди. Улар фарзандсизликдан кўп ғамгин бўлган, аммо ҳеч чора тополмаган эдилар.

Бир кун подшоҳ билан вазир ўзаро гурунғдош бўлиб, маслаҳат қилдилар. Подшоҳ вазирга шундай деди:

— Эй Боҳир вазир, икковимизда ҳам ўғил-қиз йўқ, фарзандсиз одамга бу вилоят ҳаромдир. Кел, иккимиз бошимизни олиб, бир тарафга кетайлик, бу ватанни тарк этайлик.

Вазирга ҳам бу маслаҳат маъқул тушиб, «хўп бўлади» дея жавоб берди. Шу ният билан подшоҳ ва вазир иккови ҳеч кимга билдирмасдан отланиб, шаҳардан, йўл-биебонга чиқиб кетдилар. Шу кетгандан то қош қорайган пайтда улкан бир қабристонга етдилар. Булар тунни шу қабристонда ўтказмоқчи бўлдилар. Иккови бир ерда ўтириб, худодан фарзанд тилаб нолиш қилдилар. Подшоҳ худодан ўғил тилаб, бир ғазал¹ айтди:

Даргоҳинга юзим тутдим, Яратган,
Сен менинг дардимга далолат айла.
Сенсан аввал мени йўқдан бор этган,
Бузилган шаҳримни иморат айла.

Шукрим кўпдир, қайтмоқ бўлмас йўлингдан,
Қўлим тортдим мамлакатдан, молингдан.
Карамли зотингдан, қудрат қўлингдан,
Бир фарзандни солиҳ саховат айла.

Заҳр ичарман, шарбатим йўқ, болим йўқ,
Жудо тушдим, ватаним йўқ, элим йўқ,

¹ Ғазал — бу ерда, сўз, ўтинч, қўшиқ маъноларида.

Ўрним тутар авлодим йўқ, ўғлим йўқ,
Ҳолимга ҳомий бўл, ҳимоят айла.

Сен туфайли ёруғ жаҳон мунаввар,
Фаҳри жаҳон сенсан, оламга сарвар,
Ҳақнинг дўсти сенсан, Расул пайғамбар,
Икки дунё менга шафоат айла.

Юртнинг шоҳи менман, Бобохон отим,
Боҳир вазиримдир, дилда фарёдим,
Унмади ўрнимда ўғил-зурёдим,
Иккимизга фарзанд иноят айла.

Алқисса, Бобохон сўзини тугатди. Шу кеча қабристонда қолдилар,
аммо кўзга уйқу келмади. Саҳар вақти бўлгандагина кўзлари уйқуга кетди.

Боҳир вазир тушида бир аҳвол кўрди: подшоҳ қучоғига бир гўдакни,
Боҳир вазирнинг қучоғига бир гўдакни келтириб солдилар. Шунда вазир
ҳам, изидан подшоҳ ҳам уйқудан уйғонди.

Подшоҳ айтди:

— Эй вазир, нима туш кўрдинг?

Боҳир вазир:

— Эй подшоҳим, бир аҳвол кўрдимки, толе очилди! — деб бир ғазал
айтди:

Эй шоҳим, тушимда бир аҳвол кўрдим,
Раҳмат майи мени мастон айлади.
Мақсадинг Ҳақ берди, таъбиринг кўрдим,
Барча мушқулларинг осон айлади.

Ҳафттан, сахттан, чилтан — барча жам бўлди,
Қўлин очиб, ҳаққа муножот қилди,
Тилади муродин — худодан олди,
Ҳар кимга бир зурёд аён айлади.

Давлат қуши соя солди бошинга,
Раҳм айлади кўздан оққан ёшинга,

Икки ой туриб келди қошинга,
Нуридан жаҳонни бўстон айлади.

Икки анвор бир-биридан зиёда,
Лабларинда шароб, қўлинда бода,
Аҳволим барҳақдир, етдик мурода,
Менинг кўнглим шуни гумон айлади.

Боҳир айтур, шулдир кўрган аҳволим,
Сизларга номаълум, ўзимга маълум,
Бир кун чиқар икки сарви ниҳолим,
Бизнинг била аҳду омон айлади.

Алқисса, подшоҳ бу сўзни эшитиб, дарров ўрнидан турди ва вазирнинг юзидан ўпиб:

— Эй Боҳир вазир! Агар кўрганларинг чин чиқиб, худо таоло иккала-мизга ҳам ўғил берса, ул иккиси дўст бўлсинлар, агар иккиси қам қиз бўлса, улар дугона бўлсинлар, агарда бири қиз ва бири ўғил бўлса, унда жуфт бўлсин!! — деди.

Унда Боҳир вазир:

— Эй подшоҳим, давлатингиз барқарор бўлсин! Сиз бир подшоҳ бўлсангиз, мен эса эшигингиздаги хизматкор бўлсам, бу нечук аҳди паймон бўлсин? — деди. Шунда подшоҳ ҳеч вақт сўздан қайтмаслигига қасам ичди. Сўнгра қўлига қалам-қоғоз олиб, «валлоҳи аълам» деб аҳд боғлаб, муҳр босиб, вазирнинг қўлига берди. Вазирнинг бу ишдан кўнгли хуш бўлди. Иккиси шаҳарга қайтиб келдилар. Келиб подшоҳ ўз тахтига ўтириб, мамлакатини бошқаришда давом этди.

Подшоҳ аёлларидан бирини Шоҳижаҳон, вазир аёлининг отини Шоҳихўбон дер эдилар. Кунлардан бир кун Шоҳижаҳон ҳомиладор бўлди. Унинг изи билан, бир ҳафтадан сўнг Шоҳихўбон ҳам ҳомиладор бўлди.

Орадан тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат ўтгандан сўнг, подшоҳнинг бир қизи бўлди. Бу қиз оғзи гунча, лаблари лаъл, кўзлари мастона, қалам қошли, инжу тишли, сиёҳ сочли, юзи жаннат гули, овози Боғи Эрамнинг булбули, гўзаллиги ўн тўрт кечалик ойга баробар эди, шуъласи осмонга тўлар, кўрган одамларда бир меҳр пайдо бўлар эди. Шу вақтда бир қаниз

подшоҳга суюнчига бориб: «Эй подшоҳи олам! Давлатингиз чироғи ён Шохжиҳондан бир офтоб оламга келди!» дея суюнчилади. Подшоҳ сўзни эшитиб, қувонганидан канизга кўп инъомлар бериб, уни озод этди шаҳар ичида тўй бошлади, кўп қуларини озод этди, фақир-фуқарола қўп-қўп инъомлар улашди. Бу тўй-томоша тўққиз кеча-кундуз давом эт,

Сўнгра подшоҳ фалакиёт илмидан хабардор уламоларни, ҳақимлар йиғиб, уларнинг ҳар бирига лойиқ инъом-эҳсонлар бериб, «бу моҳи тобои бир от қўйинглар» деди. Бири «Ой деб қўййлик» деса, яна бири «Кун д қўййлик» деди, аммо бу номларнинг ҳеч бири подшоҳ кўнглига маъъ келмади.

Шул айёмда бир одам бор эди, унинг исмини Муллонафас Мар Шохжиҳон дер эдилар. Хотинининг исми Бўстонтож элти эди. Уларнинг иккаласига ҳам худо раҳмат назарини солган эди. Подшоҳ: «А шу одамлар қизимга исм қўймаса, бошқаларнинг қўйганлари кўнглив маъқул келмаяпти», деб буйруқ этди. Ундан сўнг элтини чақирдил элти келиб қизни қутлади. Олқишлар тугаганидан сўнг, аёллардан би айтди:

— Эй элти, подшоҳи олам қизига исм қўйиш ихтиёри сизга берилди. қизга сиз исм қўйинг, аммо исмининг бир маъноси ой билан кунни ҳ эслатиб турсин!

Элти қизалоқнинг юзини очиб, зиёрат этди ва деди:

— Эй халойиқ, бу қиз ой ва кунга баробаргина эмас, бунинг ёнида я ўн икки юлдузи ҳам бордир. Шамс демоққа, Қамар дейишга, Ақраб дейишга, Мезону Қавус демоққа арзигулик — булар офтоб буржида турилг. Яна бир юлдуз бор, отини Моҳи Муштарий дерлар, ул шуъласи ойди кундан ҳам зиёдадир. Самода яна бир юлдуз бор, у тўққизинчи фал юзида пайдо бўлади, унинг отини Зухра юлдуз дерлар, ўзи мутриб, дил (ўйинчи, сеҳргар) бўлар, моҳир созандадир, юзининг шуъласи ой-к шуъласидан етти ҳисса зиёдадир. Бу қизнинг отини шунга мослаб Зухра деб қўййлик, — деди.

Халойиқ қабул қилди: «юзи Зухрадек нурли, исми ҳам Зухра бўлсин деб қутладилар. Қизнинг исмини Зухра деб қўйдилар.

Сўнгра Зухрани икки юз каниз билан Муллонафаснинг аёли Бўстонтожга тарбиялаш учун бердилар. Зухра қизнинг юрагида ишқ ҳаваси бўлиги учун, унинг йиғламоқдан бошқа иши йўқ эди. Юзи кун-кундан зиё

бўлиб, кўрган одам ақлини йўқотиб, мойил бўлди. Унинг хуснининг овозаси Қоф¹дан Қофга, Мағрибдан Машриққа, осмондан заминга етиб, олам-жаҳонга машҳур бўлди.

Энди гурунгни Бобохондан эшитинг. Подшоҳ шундай хаёл этди: «Боҳирнинг ўғил туғилса, мен нима қиламан? Жаннат гулини бир туяга ҳамсухбат қилиш тўғри бўлармикан? Мен бир юртнинг подшоҳи бўлсам, Боҳир менинг қулим бўлса-ю, мен унга қизимни нечук берарман? Аммо қизимни унга бермайдиган бўлсам, ўртада аҳду-вафо сўзларимиз бор-ку! Ўзи ақлимни елга бериб, бу ишларини яхши ўйламай аҳднома тузган эканман!» деб, кўп ўқинди. «Аммо бизнинг аҳди-паймон қилишганимизни ким кўрибди? Агар Боҳирнинг ўғли туғиладиган бўлса, тезроқ уни гумдон қилайин!» деган фикр ўтди.

Шундай кунлардан бирида Боҳир ўғилли бўлди. Бунинг ҳам хусни ойдан, кундан зиёда бўлди, юзининг шуъласидан жаҳон мунаввар бўлди, шоҳлар кўрса, бошларидаги тожни унга лойиқ кўрар эдилар. Зухра билан иккаласи нақ бир олманинг икки палласидек эдилар. Вазир ҳам тўй-томоша берди, ўғлининг исмини Мирза Тоҳир деб қўйди. Буни ҳам энагага топширдилар. Энагалар бу иккисини тилдан-кўздан асраб, камолга келтирдилар. Шундай қилиб, Тоҳир билан Зухра етти ёшга кирдилар.

Кунлардан бир куни Боҳир вазир қазо қилди. Вазирнинг ўрнини душман эгаллади, даврон бундан юз ўтирди.

Энди сўзни Бобохондан эшитинг. Подшоҳ Муллонафас охунни мулла тутди, халойиқ ўз фарзандларини шу муллага ўқишга берар эди. Шоҳижажон Зухражонни ва Шоҳихўбон ҳам ўғли Тоҳирни шу муллага топширдилар. Зухра билан Тоҳир мактабда эканлигида мулла, домла ва жами ўғлонларга ажиб бир шодумонлик етишар эди. Улар болаларнинг орасида ой билан кундек эди, болаларнинг атрофида юлдузлардек эди. Буларнинг бўйи ҳам, хусни ҳам, зехнлари ҳам баробар эди, вақтларини хуш ўтказиб, Қуръони Карим мутолаа қилишарди.

Зухра билан Тоҳиржонлар қалбида ишқ учқуни пайдо бўлди. Иккиси бир-бирини кўрганларида ишқ ўти буларнинг юрагидан кечар эди, бир-

¹Қоф — афсонавий тоғ, тоғли ўлка номи. Бу ерда «эллардан-элларга» деган маънода.

бирини бир соат кўрмасалар девоналардек бўлар эдилар. Эрта туриб мактабга келган вақтларидан бирга бўлиб, кетган вақтларида ҳам бирга кетар эдилар.

Бир куни Тоҳирбек эрта билан мактабга келди, аммо Зухра қиз шу куни келмади. Тоҳирбекнинг андомига ларза тушиб «Зухрам бир ҳодисага дуч бўлди — келмади» дея интизор бўлиб турган эди. Шу пайт мактабдош Гулқамар исми бир қиз Тоҳирнинг ёнидан ўтиб қолди. Ошиқ Тоҳир айтди:

— Эй Гулқамаржон, бир пас тўхта!

Гулқамар тўхтади. Шу ерда Тоҳирбек Зухражондан хабар сўраб, бир ғазал айтди. Гулқамаржон ҳам жавоб бериб турди.

Тоҳир:

Гулқамаржон, хабар бергин бизларга,
Ҳамсирдошинг Зухражонни кўрдингми?
Қурбон бўлай шаҳду шакар сўзларга,
Кўнглим олган дилрабони кўрдингми?

Гулқамар:

Ёрим келмас дея гумон айлама,
Келар Зухражонинг, ғамгин бўлмагин.
Тўй кунларинг охирзамон айлама,
Келар Зухражонинг, ғамгин бўлмагин.

Тоҳир:

Айрилдимми яшил либос сўнадан?
Гап етдими ёки ота-онадан?
Нечун юз ўтирмиш мактабхонадан?
Тоза боғда тар ғунчани кўрдингми?

Гулқамар:

Рост қомати алвон, шайлар¹ ичинда,
Элнинг назаргоҳи тўйлар ичинда,
Тахтин қурмиш яхши уйлар ичинда,
Келар Зухражонинг, ғамгин бўлмагин.

¹Шайлар — бу ерда кийим-кечаклар деган маънода.

Олакўз оқ жайрон ақлимни олди,
Кеч қолди, келмади, нечук сир бўлди,
Сабоққа келмади ё банди бўлди,
Шоҳ қизини — шаҳзодани кўрдингми?

Гулқамар:

Тўйда сайр айлайди қизларнинг хони,
Ёнида қиз-келин, чўх навжувони,
Ёндириб, куйдириб жумла жаҳонни,
Келар Зухражонинг, ғамгин бўлмагин.

Тоҳир:

Нечук тўйдир, ушбу кунлар этилган,
Эҳсоннинг ўрнига исён битилган,
Зухра банди бўлиб, ой-кун тутилган,
Жондан азиё ул жононни кўрдингми?

Гулқамар:

Мен сенга сўзларман сирри пинҳоним,
Сенга ёлғон айтсам, тўкилсин қоним,
Етишар дамба-дам, сабр айла, жоним,
Келар Зухражонинг, ғам бўлмагин.

Тоҳир:

Тоҳир айтар, бошим меҳнат тошида,
Йиғлаб ўлар бўлдим етти ёшимда,
Ўзим бунда, кўнглим ёрлар қошинда,
Зухра отли саргардонни кўрдингми?

Гулқамар:

Гулқамар дер, бошим сизларга банда,
Кўрдим кўнглиларни ҳижрон шабинда,
Сенинг кўнглинг — ёрда, ёр кўнгли — сенда,
Келар Зухражонинг, ғамгин бўлмагин!

Алқисса, бу сўзлар тамом бўлгандан сўнг, Гулқамаржон мактаб томонга жўнади. Тоҳирбек шу ерда туриб, яна икки соат кутди, аммо Зухра келмади. Охири қарори етмай, Зухра қизнинг боғига равона бўлди. Ул боғда сарв деган бир баланд дарахт бор эди. Тоҳирбек шу дарахтга чиқиб, Зухранинг йўлини пойлаб ўтирди. Бир вақт Зухрақиз канизлар билан олам-жаҳонни шуълага тўлдириб келаверди. У қўлидаги қизил олмани искаб, қизил тилладан жилдланган ҳафтиякни кўтариб келар эди. Заррин камар, тамоми либоси ярашган, бармоқларида ўн узук, ҳар узуги қимматбаҳо дурдан, қўллари хинали, қошлари ўсмали, кўзлари сурмали, юзи гулоб сувли, қулоқлари исирғали, бошида қизил ёқутдан ўтага¹, қарқара суратинда битилган дурри-жавоҳирли, гулдай очилиб, ёлрончи дунёни гулистон қилиб келар эди. Тоҳирбек Зухранинг бу келишини, зебу-зевардан кийган тўнини томоша қилиб ўтириб, юзи заъфарондай сарғайди ва ақли ҳайрон, кўзлари гирён бўлиб бир сўз деди:

Хусни минг туман баҳоли
Дилбарим, дилдорим келди!
Сўрмоққа келмиш бу ҳоли,
Ғам дафъи — ғамхўрим келди!

Лабиндан неъмат сочилар,
Меҳрибон бўлиб очилар,
Сунбул бош эгмас соч ила,
Жон риштаси — торим келди.

Кел бери, дастинг олмали,
Биз учун яна олмали,
Оқ юзи қўша олмали,
Олма билан норим келди.

Ел тегса — ишқнинг тифидир,
Сийнамда шу ишқ доғидир,
Етмасман, шу ишқ тоғидир,
Гўзал вафодорим келди.

¹Ўтага — қизларнинг таҳясига қадаб қўйиладиган пар, султон.

Қувондим ранги ҳолина,
Алдандим мақру олина¹,
Қўлин далдалаб олдина,
Зулфи аждаҳорим келди.

Жилваси — олам норидир,
Алтофи биздан наридир,
Қўлида олма-норидир,
Кўзлари хунҳорим келди.

Жамоли олам ёритир,
Ҳар зулфи олам ярмидир,
Кўрган дер: «Кимнинг ёридир?»,
Ул фасли баҳорим келди.

Оқ юзинда нуқта холи,
Тоҳирнинг не кечар холи,
Сўрмоққа келмас бу холи,
Соқий, гулруҳсорим келди.

Алқисса, Тоҳирбек сўзини тамом этди. Шул пайт Зухра қиз ҳам келиб етди. Ошиқ Тоҳир дарахтдан тушди. Иккиси бир соат чақчақлашиб-қучишиб, шодиён бўлиб ўтирдилар. Шундан сўнг Тоҳир Зухранинг кечикиб келганига хафа бўлиб, бир сўз айтди:

Эй шамси анвор юзли гул,
Кўрмагай эрдим кошки.
Аввалда мен санга кўнгил
Бермагай эрдим кошки.

Эй булбули боғи Эрам,
Эй меҳрибон зебо санам!
Лаълнинг закотин дамба-дам,
Сўрмагай эрдим кошки.

---

¹Ол — ҳийла, ўйин..

Ишқингда мен, эй беҳабар,
Йиғлаб кезиб шому саҳар,
Ҳижрон чекиб, хуни жигар
Тилмагай эрдим кошки.

Сен жилва айлаб жон аро,
Девонаман инсон аро,
Бошим солиб майдон аро
Қирмагай эрдим кошки.

Излаб висолинг мен гадо,
Қилдим азиз жоним фидо,
Ҳиммат этагин белима
Урмагай эрдим кошки.

Тоҳир айтар: эй боқарам!
Бўлди суйи ложарам,
Мардон туриб, ишққа қадам
Қўймагай эрдим кошки.

Алқисса, Тоҳир сўзини тамом қилди. Зухра қизнинг ишқи жўш уриб:
– Эй Тоҳиржон, жоним йўлингга қурбон! Юр, мактабга кетайлик, –
деб мактабга жўнади.

Бу иккисининг ошиқ-маъшуқлиги олам-жаҳонга машҳур бўлди. Бобоҳои
билан Боҳирнинг аҳди-вафо қилишгани шаҳар халқига маълум эрди, аммо
Тоҳир билан Зухрақизнинг бу ишдан хабари йўқ эди.

Бир куни Зухра билан Тоҳир мактабдан келдилар. Буларнинг йўли бир
бўз тўқиятган кампирнинг ёнидан тушди. Ул қари аёл ошиқларнинг олди-
дан чиқиб деди:

– Эй кўзиларим! Мен бу ерда бўз тўқияпман, сизлар менинг ишимга
зиён етказарсизлар. Тўқилаётган бўзнинг устидан ўтманг, ўзга ерлардан
йўл солинг. Мен ғарибнинг дуосини олинг!

Қарининг бу сўзларига Тоҳир қулоқ солмади, ошиғини тикиб, қўлидаги
кўрғошин қуйилган кенагини отиб юборди. Кенак ошиққа тегиб, юқорига
чиқиб, бориб, тўқилаётган бўзнинг иккита ўришини қириб юборди. Буни
кўрган кампирнинг қаҳри келди: «Эй кўзиларим! Биз – ғариб, сизлар –

бекзода, сизларга ёмон сўз айтмоққа қўрқарман, ҳар ҳолда икки калима арзим бор» — деб бир абёт айтар бўлди:

Тоҳиржон, ҳазил этма менга,
Ҳазил айла Зухражон билан.
Уйнаб-тегишмоқ ярашмас,
Кампирга навжувон билан.

Ҳар ким уйнар ўз тенгига,
Бош урма дунё жангига,
Ғафлатда қолиб сўнгига,
Ўтмагайсан армон билан.

Орангизда бир сўз бордир,
Шоҳ-вазирга ошкордир,
Шаҳар халқи бохабардир,
Аён эрмас гумон билан.

Ёмон йўлдир ишқнинг йўли,
Бўларсан девона, дали.
Ҳақиқатни сўрғил вале
Энанг Шоҳихўбон билан.

Даврон устингизда турмас,
Кўнгил истаган ерга юрмас,
Шоҳ Зухрани сизга бермас,
Еллар кетар туман билан.

Юалари жаннатнинг гули,
Зулфлари савсан-сунбули,
Овози Эрам булбули,
Ўртар сени фиғон билан.

Қариларнинг пандин олсанг,
Ғарибларга раҳм қилсанг,
Зухражонга ошиқ бўлсанг,
Ўтар умринг ҳижрон билан.

Қари айтар, шулдир сўзим,
Чўх нафарлар кўрди кўзим,
Сен — ўғлим, Зухражон — қизим,
Аҳдингиз бор паймон билан.

Бу сўзни эшитиб, Тоҳиржон юрагига ўт тушди ва ўйнамоқдан, кулмоқдан, سموқ-ичмоқдан безор бўлди. Сўнгра онасининг ёнига бориб айтди:

— Эй она, саҳрода ёз чиқиб, гуллар очилибди, жаҳон лолазор бўлибди. Эл саҳрога сайлга кетяпти. Менга ҳам бир қисм қовурға¹ қилиб берсанг, мен ҳам саҳрога чиқиб, ов овлаб келсам...

Онаси қовурға қилиб, бир идишга солиб, «ол, кўзим» деб олдига қўйди. Тоҳир олмади ва деди:

— Эй меҳрибон онам! Менга қовурғани ўз кўлинг билан едирсанг, мен сенинг кўлингдан овқатланишни истайман.

Онаси «хўп бўлади, ўғлим», деб ўғлига ўз кўлидан овқат едирмоқчи бўлди. Шу пайт Тоҳирбек онасининг кўлини ташидан тутиб қисди. Онаси:

— Оҳ, кўлим куйди, кўйвор! — деди.

Шунда Тоҳир:

— Эй она! Бир сир бор, хабар бер, Худой-таоло муяссар этса, қачон мақсадга етарман? Агар тўғрисини айтсанг, кўйвораман! — деди.

Онаси:

— Кўйвор, кўзим, кўлим ёнди... Тўғрисини айттайин, — деди.

Тоҳир онасининг кўлини кўйвориб:

— Эй она, отам билан подшонинг қандай аҳди бор эди? — деб сўради.

Онаси:

— Эй кўзимнинг равшани, кўнглимнинг чироғи, бошимнинг тожи, бағримнинг пайванди, юрагимнинг тирағи, Худой таоло менга берган ёлғиз фарзанд, сенга ростини айтаман, сенга айтмай кимга айттайин. Эй кўзим, Бобохон билан Боҳирнинг аҳду-паймон қилганлари тўғри. Аммо Бобохон аҳдидан қайтди. Ул замон, ул айёмлар ўтиб кетди, отанг ҳам дунёдан ўтди... Сен ҳам энди ул ваъдаларни унут. Ул ваъдалар пуч ваъдалардир. Улар шоҳ, шоҳларга шоҳлар лойиқ бўлади. Бизлар бир фақирлармиз. Сен ҳам ўз тенгингни топарсан. Зухражонга кўнгил берма, фитна пайдо бўлади, душман орттирасан! — деди. Шунда Тоҳир:

¹Қовурға — қовурилган буғдой. Бу ерда таом, овқат, егулик маъносига.

— Эй она, аввалдан хабардор этсанг, яхши бўлар эди. Энди ишқ менинг ихтиёримни олгандир, жонимни Зухра қизнинг йўлида фидо этарман! — деб, ишқи аввалгидан ҳам баттар ортиб, бу ғазалини айтди. Кўр, боқ, нима дер:

Мен бугун тушмишам ишқнинг йўлига,
Она, менда не ихтиёр бор энди?
Зухражоннинг оқ юзида холига
Кўнгил ҳавас, кўзим интизор энди.

Ишқ олови ўртар тану зоримни,
Булбулман, сайр этам гулузоримни,
Бир замон кўрмасам севар ёримни
Телба кўнглим бўлар беқарор энди.

Ишқинда қуюндек овора бўлсам,
Чорасин топмайин бечора бўлсам,
Зухранинг ёнида юз пора бўлсам,
Муродим, мақсадим шунда бор энди.

Ўзим ёлғиз, юз душман бор шаънимга,
Охир бир кун қолар ноҳақ қонимга,
Шоҳнинг раҳми келмас ширин жонимга,
Ошиқларга Ҳақдир мададкор энди.

Ишқнинг ўти тушса жаҳонни ўртар,
Отам ўлиб, тақдир ҳар ёнга тортар,
Олтин ерда ётса, шуъласи ортар,
Гавҳар кулда қолиб, бўлмас хор энди.

Ҳақ ошиқман, ишқ йўлида ўтарман,
Ё раб, мақсадимга қачон етарман?
Зухра билан боғ сайлина кетарман,
Очилибдир боғда гулузор энди.

Ҳеч бир кимса хабар олмас ҳолимдан,
Номарддирман агар дўнсам¹ йўлимдан,

---

¹Дўнмоқ — ўзгармоқ, қайтмоқ.

Тоҳир айтар, мастман, қўрқмам ўлимдан,
Қурсалар олдимда юз минг дор энди!

Алқисса, Тоҳир сўзини тамомлаб, киссасига бир сиқим қовурға солиб, мактабга кетди. Мактабдаги жами ўқувчиларнинг халифаси (устози, бошчиси) Зухра иккиси эди. Мулланинг исми Муллонафас Марви шоҳи жаҳон эди, ўзи така уруғининг ёзи тоифасидан эди. У кўп билимлардан хабардор эди, ишқ масаласини ҳам яхши тушуниб, ишқ йўлида кўп заҳматлар чеккан, Зухра билан Тоҳирнинг бир-бирига ошиқ эканлигини билар эди.

Бир куни мулла:

— Эй Зухражон, Тоҳиржоннинг ҳам сабоғидан беҳабар бўлмагин, — деб, ўзи бир ёққа чиқиб кетди. Буларнинг ишқи кун-кундан ортиб, Зухражон чироқдай ёниб, Тоҳирбек парвонадай ўртаниб, иккиси оташи сўзонга гирифтор бўлиб, висолу ҳижрон ёдига тушиб, айрилсалар бир-бирини ёдлаб, йиғлаб юрадиган вақтлари эди. Шу куни Зухра айтди:

— Эй Тоҳиржон, ишқи йўли қаттиқ машаққатли йўл экан, бу йўлда ранжу азоблар ҳам кўп кўрилса керак. Анча ошиқлар ишқ йўлида дод-фарёд чекиб ўтганлар. Ишқнинг юки тоғлардан оғирдир, ишқнинг ўти дўзах ўтидан баттардир. Бу ишқни Аллоҳ таоло энди иккимизнинг бошимизга солибди. Ошиқлик — мадрликнинг ишидир, мардона бўлмоқ керак! — деб, бир ғазал айтди:

Тоҳиржон, бу йўлда мардона бўлғил,
Бу кун ишқнинг савдосига тушмишам.
Жоним қурбон санга, жонона бўлғил,
Бу кун ишқнинг савдосига тушмишам.

Рақиб сезса, бизни қилар ошқора,
Маломат кўп бўлар, дов тушар ора,
Мен қайтмасман агар бўлсам юз пора!
Бу кун ишқнинг савдосига тушмишам.

Аввал қисмат бизга тутди бу дардни,
Аҳди никоҳ айлаб бир-бирга берди,
Отам аҳдин бузди, биздан не кўрди?
Бу куни ишқнинг савдосига тушмишам.

Нечун бу висолда кўп йиғладинг зор?
Келтирсанг кўнглинга бир айролиқ бор,
Ошно бўлмоқ осон, айролиқ душвор,
Бу кун ишқнинг савдосига тушмишам.

Сийнамда ишқ ханжаридан жароҳат,
Истагим — соғлигинг, бўлгин саломат,
Энди менда на сабр бор, на тоқат,
Бу кун ишқнинг савдосига тушмишам.

Бир ожизман, ким ҳам эшитар додим,
Магар мадад берса пирим, устодим,
Зухражон дер, сенсан мақсад-муродим,
Бу кун ишқнинг савдосига тушмишам.

Алқисса, Зухражон бу сўзини тамомлаб деди:

— Эй, Тоҳиржон! Бир вақт бошингга ўлим ёки зулм
ўхшаб, аҳдингдан қайтмагин. Агарда вақтинг хуш бўлганда «
бошингга иш тушганда дўнсанг, мени ва ўзингни элда масх

Шунда Тоҳир:

— Эй Зухражон! Мен сенга ўз эрким билан ошиқми
абёт айтар бўлди:

Бир ошиқи мастонингман,
Қўрқмам каманди дорингдан!
Ўлсам сенинг қурбонингман,
Ваҳм этмагил дилдорингдан.

Сен бир гулсан, мен — хорингман,
Чин ошиқи дийдорингман,
Мастона булбул зорингман,
Қувламагин гулзорингдан!

Ишқ ичра сийна доғлиман,
Фарҳоду Мажнун чоғлиман,
Бир итдай бўйни боғлиман,
Банд ўлмишам бир торингдан!

Кўйингда телба-нодонман,
Жон бериб, орзу қилгонман,
Хуснинг боғинда борбонман,
Термишам олма-норингдан.

«Лайли, Ширин сенча бордир», —
Деса, бу сўзлар бекордир.
Телба кўнглим ваҳимдордир,
Икки ўрим аждарингдан.

Хақ назар солмиш ўзинга,
Қошинга, наргиз кўзинга,
Давомли боқсам юзинга,
Кўзим тўймас дийдорингдан!

Тоҳир дер, кунда ёнаман,
Ишқ ўтига парвонаман,
Соғ деманглар, девонаман,
Кечмишам номус-оримдан!

Алқисса, Тоҳирбек сўзини тамом этди. Иккиси бир-бирдан рози бўлишиб, ўпишиб-қучишиб, йиғлашдилар. Шу вақт Тоҳир айтди:

— Эй Зухражон, кел, бу ерда йиғлашиб, рамгин бўлиб ўтирмайлик, боққа, сайрга кетайлик.

Зухранинг отасининг бир боғи бор эди, уни Зухражонга бағишлаб эди, уни Боғимайдон деб атар эдилар. Бу боғ сифатини таъриф этиб бўлмас эди, мисли беҳишт боғларидек файзли эди, рамгин бўлиб борганлар хушвақт бўлиб, йиғлаганлар кулиб чиқар эди.

Тоҳирбек Зухражоннинг муборак оқ қўлидан тутиб, «Боғимайдонга кетайлик» деб бир разал айтди:

Боғларингда тоза гуллар очилмиш,
Кел, Зухражон, боғ сайлина кетайлик.
Булбуллар маст бўлиб, шамнам сочиламиш,
Юр, Зухражон, боғ сайлина кетайлик.

Сунбулидир, ёки сарғармиш юзи гул тобидан,
Булбулига юз очиб, зулфин паришон қилди гул.

Исми гул, рухсори гул, десам хатодир ул гула,
Воҳ ажаб, донолари васфинда нодон қилди гул.

Борбонман мен бу кун, боғ ичра кўрдим булбули,
Булбулнинг ҳолин кўриб, чоки гирибон қилди гул.

Алқисса, борбон бу хабарни етказган замон, подшоҳ бунинг гапини англаб: «Эй борбон, яхши хабаринг бор» деди. Борбон қайтиб кетди. Подшоҳ дарғазаб бўлиб, тилла тахтига чиқиб, жаллодга қараб: «Боринглар, Тоҳирни келтиринглар!» деб фармон берди. Ясовулар дарҳол бориб, беҳабар ўтирган Тоҳирни тутиб, подшоҳнинг ихтиёрига олиб келдилар. Шу вақт бир сандиқ ҳам келтириб, Тоҳир бечорани сўзлатмай, хабарини сўрамай, сандиққа солдилар. Подшоҳ: «Дарёга ташланг!» деб ҳукм этди. Тоҳирнинг аҳволини кўриб етти ёшдан етмиш ёшгача бўлган барча шаҳар аҳли йиғладилар. Шу фурсатда Тоҳир:

— Эй ясовулар, бироз сабр этинг, бир соат сандиқнинг оғзини очинг, ёруғ жаҳонни кўрайин. Мен бугун сафар қиламан, Зухражондан айриламан, Зухра қиз билан оллаёрашиб-хўшлашиб кетайин, — деб ёлворди. Шу ҳолда Зухра қиз юрагига ўт тушиб, кўзинда ёш, бағринда тош, зор-зор йиғлаб, халқни бир тарафга суриб бориб, Тоҳирнинг қаршисида туриб:

— Тоҳиржон, хизматингга келдим, бу жоним сенга қурбондир, нима сўзинг бор, айтавер! — деди.

Тоҳиржон зор-зор, чун абри навбахор йиғлаб, бир абёт айтди:

Зухражон, йиғлагин айролиқ куни,
Кетар бўлдим, Аллоҳ ёринг, хуш энди!
Хазон уриб, сўлди умрим гулшани,
Кетар бўлдим, Аллоҳ ёринг, хуш энди!

Сен бир гулсан, қўнган зоғу зорондир,
Гулдан айру булбул иши фиғондир,
Туганмас айролиқ — охирзамондир,
Кетар бўлдим, Аллоҳ ёринг, хуш энди!

Келдим, нима кўрдим дунё ичинда,
Ғариб бошим юз минг ғавво ичинда,
Сандиқдир масканим дарё ичинда,
Кетар бўлдим, Аллоҳ ёринг, хуш энди!

Гадоликнинг иши шоҳлардан битмас,
Отам келиб менга елкасин тутмас,
Ул сабабдан ошиқ мурода етмас,
Кетар бўлдим, Аллоҳ ёринг, хуш энди!

Фалакнинг ишига ҳайрон бўлибман,
Ҳижронингда зору гирён бўлибман,
Кўзларнинг ёшига қурбон бўлибман,
Кетар бўлдим, Аллоҳ ёринг, хуш энди!

Бу нечук замондир, нечук макондир,
Дарёдан сув топмай, ичганим қондир,
Ғариб онам, исминг Шохихўбондир,
Кетар бўлдим, Аллоҳ ёринг, хуш энди!

Тоҳир айтар, мендан юзинг дўндирма¹,
Аввал куйган жоним яна куйдирма,
Боғларимга зоғу зоғон қўндирма,
Кетар бўлдим, Аллоҳ ёринг, хуш энди!

Алқисса, Тоҳир сўзини тамом этди. Зухра қиз: «Эй Тоҳиржон! Агар мени ҳар куни Жиржис² каби ўлдириб тирилтирсалар ҳам, ҳазрати Закариё³ алайҳиссаломдек бошимни арра билан пора-пора этсалар ҳам, токи Даббатул арз⁴ келиб, қиёмат куни маҳшар бошлангунга қадар менга сендан бошқа дўст-душманнинг қўли етмас» деб, бир сўз айтди:

¹ Дўндирма — ўтirma.

² Жиржис — диний тушунчаларга кўра, азоб-уқубат тортишда бошқаларга ўрнак бўлган чидамли, сабр-тоқатли шахс (Исо алайҳиссалом ҳаворийларидан).

³ Закариё — Қуръони Каримда исми келтирилган пайғамбарлардан бири.

⁴ Даббатул арз — охир замон келганининг бир аломати сифатида чиқиб келади-ган ер ҳайвони, афсонавий-илоҳий жонвор.

Зоғу зорон қўнар дея йиғлама,
Сенинг билан кўз тиккан бу боғлара.
Сен бўлмасанг, мунда турар чоғлама,
Хазон тегсин бу бўстонли боғлара.

Яратган эшитсин оху зоримни,
Мен унга топширдим ҳар на боримни,
Терганинг тар гулинг, олма-норимни
Раво кўрмам қарға билан зоғлара.

Яна бу жойларга гузар солмасанг,
Ёринг билан беш кун ўйнаб-кулмасанг,
Бундан кетиб, келар чоғда келмасанг,
Мен ҳам кетам дарёлара, тоғлара.

Қодир Аллоҳ бизни бор этди йўқдан,
Ўтдан, сувдан, елдан, хокдан, тупроқдан,
Умидим кўп яна, ўтсанг йироқдан,
Тупмагайсан жаллод қурган овлара.

Шартим будир яна бу жоя келсанг,
Ҳасратли ночоринг¹ кўнглини олсанг,
Бобохон ўлдирса — «Зухра!» деб ўлсанг,
Мен ҳам тутай азиз таним тиглара.

Зухра қиз сўзини тамом этди.

Бу воқеани Шоҳихўбон эшитиб:

— Эй бор Худо-ё! Поку парвардигор-о! Бу нечук сир бўлди, бу нечук хабар бўлди, — деб сандиқ бошига келди ва кўзидан қатра-қатра ёш тўкиб:

— Яна ҳам бир соат таъаммул қилинг.² Эй халойиқ, бу иккиси менинг имонимдир, жонимдир, руҳи равонимдир, жонимнинг оромидир, дардимнинг дармонидир. Булардан жудо бўлиб кезганимдан кезмаганим

¹Ночор — заифа, ожиза.

²Таъаммул қилмоқ — бу ерда, сабр қилинг деган маънода.

яхшироқдир. Эй халойиқ, мен ҳақимга бир дуо ўқинг, мен ҳаққа жон таслим этайин, бу менинг мақсадимдир! Ҳеч бир она мен каби зор-гирён, бағри бирён, ақли ҳайрон бўлмасин! Булар менинг бошимнинг тожи, кўнглимнинг чироғи, мен бориб подшоҳга арз этайин, армоним қолмасин! — деб, подшоҳнинг ёнига борди ва «Эй подшоҳ, бечораларнинг такаюғи сенсан!» — деб, бир сўз айтди:

Эй подшоҳим, сенга арзим айтайин,
Кел, менинг боламни озод айлагин!
Сени яратганга қурбон бўлайин,
Кел, менинг кўзичоғимни озод айлагин!

Озод айла бир Аллоҳнинг ҳақи-чун,
Ҳақ мурсали анбиёнинг ҳақи-чун,
Севар қизинг — Зухражоннинг ҳақи-чун,
Менинг Тоҳиржоним озод айлагин!

Боҳир вазир билан айладинг паймон,
Дўнмагин аҳдиндан, гар бўлса имон,
Ошиқлар жонида кўймагил армон,
Кел, менинг Тоҳирим озод айлагин!

Тоҳиржоним бугун ўн тўрт ёшинда,
Сен сабабли душман тегра-ташинда,
Умр сурсин Зухражоннинг қошинда,
Сен менинг Тоҳирим озод айлагин!

Бугун ўтирмасин сенинг тўзингда,
Оқдириб юборма дарё юзинда,
Зухра қиз жон берар унинг изинда,
Шоҳ, менинг ўғлимни озод айлагин!

Адолатли шоҳда бир бўлар иқроор,
«Шоҳман!» дея аҳдни бузмоқда не бор?
Ёзуқли қулингман, бўлдим харидор,
Шоҳ, менинг ўғлимни озод айлагин!

Ютар бир лаҳзада хонни, султонни,
Хушнуд қилиб қўйвор Шохихўбонни,
Шох, менинг қўзимни озод айлагин!

Шохихўбон сўзини тамом этди. Подшоҳ:
— Эй Шохихўбон! Нариг тургин! Сенинг ўғлингнинг жазоси ўлимдир.
Ханузгача ушлаб турибсизларми? Боринглар, тезда дарёга элтиб ташланг-
лар! — деб ҳукм этди.

Ясовулар Тоҳирбекни сандиққа солиб, дарё ёқасига олиб келдилар. Ул
вақтда улуг-кичик шаҳар халқи йиғилишиб:

«Яна ҳам бир бора арз этиб кўрайлик» — дейишиб, подшоҳга арз
этдилар. Аммо сўзлари қабул бўлмади. Улар йиғлашиб, доду фарёд қилиб
қайтдилар.

Сандиқни қулфлаб, дарёга ташладилар. Шу вақт қўлларида қора рўмол,
белинда қора белбоғ, қоп-қора кийинган Зухражон ҳам ўтга тушган парво-
надай типирчилаб, зор-зор, чун абри навбаҳор йиғлаб, сандиққа ёпишиб, «ё
хув» дея ўзини дарёга ташлади. Шох қизига ҳеч ким қўлини уришга журъат
этмади. Бунинг изи билан канизақлардан, халқнинг ичидан ҳам уч юз
йигирма киши ўзини дарёга ташлади. Зухра қиз гоҳ чўкиб, гоҳ чиқиб,
бориб сандиққа ёпишди. Шундоқ тўфон бўлдики, гўё ҳазрати Нух пайғам-
барнинг тўфонидек, кўп одамлар дарёнинг ичида ва ёқасида ҳалок бўлди-
лар. Аммо Зухра сандиққа ёпишиб равона бўлди. Элу халқ «Тоҳиржон
кетди, Зухражон ҳам бирга оқиб кетди...» деб йиғлашди.

Шу вақт сандиқ бир гирдобга етди. Гирдоб сандиқни отиб-ўйнаб, да-
рёнинг қирғоғига чиқарди. Шу вақт Шохихўбон ўзини дарёга отиб, Зухра
қиз билан сандиқни дарё ёқасига тортиб чиқарди ва беҳуш бўлиб йиқилди.
Бунинг устига тўн ёпиб қўйдилар. Ясовулар сандиқни яна дарёга ташла-
дилар. Шу вақт сандиқдан: «Эй Зухражон! Ҳамма улуг-кичиклар! Аллоҳ
ёрингиз бўлсин» деган овоз чиқди. Зухражон кўзини очиб кўрса, сандиқ
дарёда оқиб бораётган экан. Шунда Зухражон:

— Мен ҳам Тоҳир билан кетаман! — деб, ўзини дарёга отмоқчи бўлди.
Зухражоннинг қирқ канизи бор эди. Бунинг ичида Гулзода, Гулқамар,
Гавҳар ва Садна деган тўрт саркардаси бор эди. Улар Зухранинг тўрт
тарафидан тутиб қўйормадилар.

— Эй Зухражон! Ошиқ заҳмат чекмасдан муродга етмас, ҳижрон чўлига тулмаган ошиқ — ошиқ бўлмас. Энди кетсанг ҳалок бўласан. Тоҳир дарёнинг ичи билан кетса, биз таши билан кетармиз. Бир ерда дарёдан чиқариб оламиз, — дедилар.

Зухра қиз қирқ канизи билан дарё бўйлаб, равона бўлди. Шу вақт Зухражон эл-халқи, туққан-туғишган, қариндошлари билан хайрлашиб-олоёрлашиб, бир сўз айтди:

Хуш қол энди, элим-куним,
Бу манзилда турорим йўқ.
Дарёга тушди маҳзаним,
Қолмоққа ихтиёрим йўқ.

Чўх савдога солдим бошим,
Тинмай оқар кўзда ёшим,
Ботибдир ойим, қуёшим,
Чиқмагунча қарорим йўқ.

Қайда борса — мен бормасам,
Ёр билан даврон сурмасам,
Тоҳирнинг юзин кўрмасам,
Ҳеч суҳбатда турорим йўқ.

Ёрим кетди, саргардонман,
Ишқнинг ўтида бирёнман,
Мени ёқди ота-онам,
Эл-юрт, сиздан озорим йўқ.

Мен ҳам дарёда кезарман,
Гоҳи бўйлаб, гоҳ сузарман,
Эл-юрт, сиздан қўл узарман,
Тарк этдим, номус-орим йўқ.

Кетмоққа белим боғларман,
Қонли жигарим доғларман.

Севар ёр учун йиглайман,
 Ғайри бир касби-корим йўқ.

Зухра дер, бахтим қорадир,
 Юрагим юз минг ярадир,
 Сийналарим садпорадир,
 Юрай десам, мадорим йўқ.

Алқисса, Зухражон сўзини тамом этди, яна йўлга равона бўлай деса, юрмоққа мадори қолмабди, ишқ унинг қувватини олиб, айролик ваҳми шунчалик заиф қилиб ташлабдики, гўё қаноти қирилган қушдек мажолсиз эди. Тоҳирнинг қораси кўринмас бўлиб бораверди. Зухра шу орада нима қилишини билмасдан бир сўз айтди:

Ёрим кетди, ёлғиз қолдим изинда,
 Яратганим, мадад берар кунингдир.
 Гул таним кул бўлди ҳижрон тўзинда,
 Бу кун манга қувват берар кунингдир.

Ё пайғамбар саллоллоҳу васаллам,
 Ё ҳазрат-о, барчалардан муҳтарам,
 Бу ҳолима раҳм айлабон дамба-дам,
 Бу кун менга қувват берар кунингдир.

Орзуйим бор, кетсам, бирга юрмоққа,
 Қувватим йўқ йўлга қадам урмоққа,
 Мажолим йўқ ўтирмоққа, турмоққа,
 Бу кун менга қувват берар кунингдир.

Вайрон бўлсин шаҳри Татар қалъалар,
 Тоҳир учун қайда работ солалар,
 Менга келсин сенга келар балолар,
 Бу кун менга қувват берар кунингдир.

Зухра дер, қолмади сабру қарорим,
 Дарёга ғарқ бўлди севгили ёрим,

Бу ишқнинг офати олди мадорим,
Бу кун менга қувват берар кунингдир.

Алқисса, Зухражон сўзини тамом қилди. Унинг нолишини Худой тало эшитиб, Зухражон андомида қувват пайдо бўлди, юрагинда ўт пайдо бўлди, чор тарафга телмуриб, яна ўрнидан туриб, канизлари билан йўлга равона бўлди. Шаҳарда: «Зухра қиз қирқ канизагини олиб, ўлкадан чиқди» деган хабар тарқалди. Бу хабар подшоҳнинг ҳам қулоғига етиб, арқони давлати билан шаҳардан чиқиб, қизининг изидан етиб:

— Эй Зухражон! Менинг бир ғуломимга бунча қўпгил бериб, менинг орномусимни бунчалар ерга букдинг! Иншооллоҳ, ўз баробарингга қўшиб, мурудингга етказарман! — деб тавалло айтди. Аммо Зухра отасининг сўзига қулоқ солмай кетаверди. Шоҳ вазиру вакиллари билан бирга ҳарчанд тавалло айтмасинлар, фойдаси бўлмади. Ундан сўнг подшоҳ: «Зухражон юртдан чиқиб кетиб борадир, бунга сўзи ўтадиган шаҳарда ҳеч маҳрам қолдими?» — деб сўради. Шунда бир киши:

— Зухра билан Тоҳирни ўқитган бир мулла бор. Балки шунинг сўзини олар, — деди.

«Зухражон қизни қайтармоқ керак!» деб, муллага одам юбордилар. Мулла: «Шоҳ амри вожиб!» деб, отини эгарлаб, элтини ҳам мингаптириб, йўлга равона бўлди ва тез орада улар Зухражоннинг изидан етиб, олдига чиқиб:

— Эй қўзим, отангни бунчалар хижолатга қўйма, — деб насиҳаттавалло айтдилар. Аммо Зухра қиз тўхтамай, илгари юраверди. Шунда мулла элтига:

— Ҳай-ҳай, элти! Зухражонни ушла, яна бир марта тавалло айтиб кўрайлик! — деди. Элти ўзини отдан ташлаб, бориб Зухражоннинг қўлидан тутди. Зухра қўлини силкиб олди. Бели тўғри келди — элти қизнинг белидан қарс-са кучоқлаб, қўйвормай:

— Эй Зухражон! Андак тўхтаб ол! Мулланинг таваллосини эшит, ундан кейин кетарсан, сени қўйиб юборармиз. Мен ҳам сенингдек қаттиқ ошиқликни кўрмасам ҳам, гузариндан чалароқ қараб эрдим! — деди. Шу пайт Муллонафас Зухранинг олдига чиқиб:

— Эй Зухражон! Мен ҳам шу элти учун ишқ йўлида кўп кезган эдим. Ишқнинг қалити — сабр айламоқдир, — деб, Зухрага кўнгилик билдириб, бир сўз айтди:

Иншооллоҳ, мақсадинга етарсан,
Йиғламагин, Зухражоним, қайт энди!
Тоҳир билан кулиб-уйнаб ўтарсан,
Йиғламагин, Зухра қизим, қайт энди!

Отанг қилмишига олам ҳайрондир,
Ҳали шоҳу-махшар сен томондир,
Элти — бир онангдир, Мулла — отангдир,
Севар қўзим, Зухражоним, қайт энди!

Золим отанг нечук ишларни қилди —
«Тоҳирни фарқ айланг!» дея буюрди,
Бу кун сени севар ёрдан айирди,
Зухра болам, сен бу йўлдан қайт энди!

Кўп анбиё-авлиёлар ҳақи-чун,
Минг бир исми бир Аллоҳнинг ҳақи-чун,
Таълим олган шу Қуръоннинг ҳақи-чун,
Ол таваллом, Зухра қизим, қайт энди!

Ишқнинг ўти тушса ёлғон жаҳонда,
Ёқади, ёндирар, қуяр замонда,
Сенсан ишқнинг юкин олган мардона,
Мардона бўл, Зухражоним, қайт энди!

Лайли чекди ул Мажнуннинг жафосин,
Сура олмай ўтди завқу сафосин,
Ким кўрибдир бу дунёнинг вафосин,
Меҳрибоним, Зухра қизим, қайт энди!

Нафас айтар, дунёга келиб-кечибман,
Ишқ баҳридан етти дарё ичибман.
Мунажжим илмидан китоб очибман,
Сўзсиз келар, Зухражоним, қайт энди!

Муллонафас сўзини тамом қилди. Зухражон мулласининг сўзига қулоқ
осиб, тўхтади. Аммо қонхўр дарё мавж уриб, ҳар мавжи осмонга чиқиб.

сандиқни ўйнатиб олиб кетаверди. Шу ерда бир гирдоб бор эди. Уни «гирдоби марям» дер эдилар. Сандиқ шу гирдобга тушиб, гоҳ ўнг томонга, гоҳ сўл томонга ўзини урар эди. Шу вақт дарё томондан бир шамол эсиб, сандиқ ичидан зорли бир овоз эшитилди. Халқ қулоқ солса, Тоҳир фақир зорли-зорли сўз айтиб, шу бир мухаммасни айтаётган экан:

Зухражон, ҳажрингда куйдим, жон сендан айрилиб,
Чун бўлиб дийдаларим гирён сендан айрилиб,
Бузилиб кўнглим уйи вайрон сендан айрилиб,
Қолмади тоқат манга, фармон, сендан айрилиб,
Топмадим бу дардима дармон сендан айрилиб.

Гар ғазаб қил, гар раҳм қил, меҳрибоним сен менинг,
Жоним ол, ё жон бер — оромижоним сен менинг,
Қади зебо, боғ аро сарви равоним сен менинг,
Кўнглим олган бир париваш дилистоним сен менинг,
Юз алам, юз нолаи аффон сендан айрилиб.

Кўнглими хушхоҳи сенсан, кўзаларимнинг равшани,
Барча хўблар сарвари, ишқ аҳлининг тожи сари,
Бормудир ушбу жаҳонда сен каби зебо пари,
Зийнати рўйи заминнинг ҳам осмоннинг зевари,
Оқмишам дарё билан, армон, сендан айрилиб...

Новаки мужгонларинг бағримда пайқондир бугун,
Айролиқ охирзамондир, рўзи ҳижрондир бугун,
Еганимдир заҳри қотил, ичганим қондир бугун,
Бу тирикликдан менга ўлмаклик осондир бугун,
Бўлмади бу мушқулим осон сендан айрилиб.

Дер Тоҳир: ул Зухражон сўрмоққа келмас ҳолими,
Сендан ўзга ким билар бошдан кечган аҳволими?
Найлайин, каж айлади қаҳба фалак иқболими,
Қошки кўрсам юзини, қилсам тасаддиқ молими,
Ўтди биздан давлати, даврон сендан айрилиб...

Алқисса, Тоҳирбекнинг сўзи тамом бўлди. Дарё ёқасида бир кўшк бор эди. Шу вақт сандиқ кўшк тубидан ўтар бўлди. Дарё чарх уриб, девона бўлиб, сандиқни икки томонга отиб ташлар эди. Зухра бағрини ерга бериб, зор-зор йиғлаб, бир разал айтди:

Дод этарман Бобоҳоннинг қўлидан,
Бугун мени севар ёрдан айирди.
Шайдо булбул учди тоза гулидан,
Боғим кўрки — булбулзордан айирди.

Муштоқ бўлдим ёр юзини кўрмоққа,
Рақиблар қўймади бирга юрмоққа,
Қарорим йўқ ўтирмоққа, турмоққа,
Гул-чаманни харидордан айирди.

Ёрим кетди, қолдим бунда қон йиғлаб,
Айролик оташи жигарим доғлаб,
Кўнарди кўшк узра ҳар дам сўроғлаб,
Қўлғим кўрки — бўз шунқордан айирди.

Мен билмадим, не гирдоба етибдир,
Гирдоб ичра қайси балиқ ютибдир,
Шамчироғим қайси лоя ботибдир,
Фалак мени номус-ордан айирди.

Зухражон дер, йўқдир сабрим, қарорим,
Жайхунга фарқ бўлди севгили ёрим,
Йиғлаб кечди умрим, лайлу наҳорим,
Тоҳир отли шаҳсувордан айирди.

Зухражон сўзини тамом этди. Дарё мавж уриб, сандиқни оқизиб олиб кетаверди. Зухражон сандиқнинг гоҳ чўмиб, гоҳ қалқиб боришини кўриб, қўлини узатиб йиғлади, ҳалойиққа ёлворди, аммо бўлмади. Ночор андин сўнг зор-зор йиғлаб, «дилбаримдан айрилдим!» деб, фалакдан шикоят этиб, бир мухаммас айтди:

Нозли ёр, эй гулузор, чўх беқарор этдинг мени,
Йиғлатиб зор, элга ошкор, телба-хор этдинг мени,
Алмудом ҳуснинг учун девонавор этдинг мени,
Бешумор¹ дардга гирифтор, халққа зор этдинг мени,
Зарнигор, эй шоҳимор, сен шармисор этдинг мени.

Ёна-ёна, ҳар ёна парвонадай бўлдим бугун,
Телмуриб, ҳуснинг кўриб, чўх сарғариб сўлдим бугун,
Дард ила, ҳасрат ила, фирқат ила ўлдим бугун,
Ёрсан, дилдорсан, ғамхўрсан — билдим бугун,
Сенга, ёр, жоним нисор, чўх интизор этдинг мени.

Ҳар замон зулм этса гар, қаҳри ёмон бўлғай манга,
Бегумон, беҳуд ўзинг, охирзамон бўлғай манга,
Билмадим, ишқ қўлидан суду зиён бўлғай манга,
Ўртаниб ҳажрингда, васлинг бепоён бўлғай манга,
Айрилиб, ақлим олиб, чўх бемадор этдинг мени.

Хуш сўзинг, хушрў юзинг, наргис кўзинг жонимдадир,
Қош қоқиб, эгри боқиб, бу шум рақиб шаънимдадир,
Мен сенинг терсам гулинг, бор истагинг қонимдадир,
Шум рақибнинг хушлиги бу зори гирёнимдадир,
Зухра дер, кўп йиғлатиб, итларга зор этдинг мени.

Алқисса, Зухражон сўзини тамом этди. Сандиқ бир гирдобга тушиб, тўлқин билан кўтарилиб, дарё ёқасига азм этиб, ларзон урар эди. Зухражон икки кўзини сандиққа тикиб, сандиқ қай томонга ўтирилса, бу ҳам шу тарафга интилиб турди. Бир пайт сандиқ гоҳ у томонга, гоҳ бу томонга айланиб, қадим замонларда кўприк қурилган ерга бориб, тўхтаб, яна бориб, яна қайтиб, охири бўғоздан у йилдиримдек сакраб, дарёнинг оёқ томонига равона бўлди. Зухрақиз буни кўриб, қараб қолмоққа тоқати етмай, югуриб мулласининг, элтисининг ёнига бориб, ёлвориб, «менга рухсат беринглар, Тоҳиржон кетди, Тоҳиржондан айрилиб қолмоққа менда тоқат қолмади!» — деб, бир сўз айтди:

¹Бешумор — саноксия.

Ёрим кетди дарё билан айланиб,
Қўйвор, охун, ёрим билан кетайин!
Элсиз-кунсиз бир сандиққа жойланиб,
Қўйвор, муллам, ёрим билан кетайин!

Ёрим кетди, жон риштаси узилди,
Бағрим кабоб бўлиб, сихга тизилди,
Ожиз қолдим, номим қора ёзилди,
Қўйвор, муллам, ёрим билан кетайин!

Дарё тортди дур, нуқранинг қошини,
Қайси балиқ ютди азиз лошини,
Чорам йўқдир отам қилган ишининг,
Қўйвор, охун, ёрим билан кетайин!

Ё бу майдон ичра ўлдиргин мени,
Бошимга солмагил айролиқ кунни,
Қиёматлик отам демишам сени,
Қўйвор, муллам, ёрим билан кетайин!

Зухражон дер, гул юзимда ҳижобдир,
Ишқ расвоси бўлиб, бағрим кабобдир,
Бу айролиқ ўлмоғимга сабабдир,
Қўйвор, муллам, ёрим билан кетайин!

Алқисса, Зухражон қиз сўзини тамом этди. Мулладан сас чиқмади.
Зухражон мулладан сўз чиқмаслигини билиб, ундан умидини узди, эл
юзланиб:

— Эй икки дунё қиёматлик онам! Мен сенинг қўлларингдан туз-таон
эдим. Энди сен бу ишимнинг бир чорасини топ, қўлимдан ушла, муллам
рухсат олиб бер! — деб, қучоқлаб ёлвориб, бир сўз деди:

Сут ўрнига шакар берган онамсан,
Охунимга арзи ҳолим арз айла.
Хаста бўлсам, ҳолим сўрган онамсан,
Рухсат берсин, кетар йўлим арз айла.

Илм ўқидим, алифбедан, абжатдан,
Ошиқ бўлдим, дўнмоғим йўқ бу гапдан,
Тоқатим йўқ, жоним чиқар жасаддан,
Ноҳақ қоним ҳам уволим арз айла.

Эл таън этар афронимдан, сўзимдан,
Сўраманглар, фаҳм айланглар юзимдан,
«Тоҳирим!» деб, қонлар оқар кўзимдан,
Ёвуз куним, бу аҳволим арз айла.

Сийнам узра турли-туман ярадир,
Айролиқ дардидан бағрим порадир,
Ҳумо бахтим ўз феълимдан қорадир,
Фалак бузган каж аҳволим арз айла!

Сайёд ажал тузоқ қурди ташима,
Қаҳба фалак оғу солди ошима,
Зухражон дер, раҳм айланглар ёшима,
Йиғлаб ўтган моҳи-солим арз айла!

Ақисса, Зухражонқиз сўзини тамом этди. Элти деди:

— Эй Зухражон! Мен сенинг нолишингга чидаб туролмасман, қизим,
— деб, охунга юзланиб:

— Охунмуллам, сиз ҳам мен туфайли кўрган-чеккан заҳматингизни эсга
олинг. Ошиқлик кўп мушкул ишдир. Ишқ ўти дўзахдан баттардир. Ошиқ-
ларга кўмак бермоқ фарздир, — деб, бир ғазал айтди:

Муллам, сенга арзин айтар Зухражон,
Қўйвор, муллам, Зухрам кетсин йўлина.
Тоҳир учун жонин айламиш қурбон,
Қўйвор, муллам, Зухрам кетсин йўлина.

Тоҳиржонга сандиқ бўлибдир зиндон,
Ғарқи гирдоб бўлмиш, кўзлари гирён,
Зухражоним қолмиш нзинда ҳайрон,
Қўйвор, муллам, Зухра кетсин йўлина.

Гулдек юзи заъфарондек сўлибдир,
Жони чиқиб жасад бунда қолибдир,
Тирик гумон этма — Зухра ўлибдир...
Қўйвор, муллам, Зухрам кетсин йўлина!

Таваллолар қилиб ўзинг ўрта олурсан,
Барча ишини мендан яхши билурсан,
Ошиқларнинг уволига қолурсан,
Қўйвор, муллам, Зухрам кетсин йўлина.

Юртдан кетиб ғайри кўлга кўнса роз,
Қўлдан учиб, сувга тушса олғир боз,
Ховридан айрилса қиларми парвоз,
Қўйвор, муллам, Зухрам кетсин йўлина!

Отаси раҳм этмас якка қизига,
Зухра сифинмишдир Ҳақнинг ўзига,
Қулоқ солғил Бўстонтожнинг сўзига,
Қўйвор, муллам, Зухрам кетсин йўлина.

Алқисса, элти сўзини тамом этди. Мулла тағин буларга нима деб жавоб беришни билмади — садо чиқмади. Зухрақиз яна нолиш қилди. Энди инс-жинлар, вухуш-туюр¹ ҳам нола қилди, фалакдаги малаклар:

— Даргоҳ-о, Аллоҳ-о, поку парвардигор-о, бу икки ошиқ-маъшукка ўзинг раҳм эт! — деб арз қилдилар. Шу вақт Муллонафас ҳам янгидан таҳорат қилиб, икки ракат номоз ўқиб, қибла томонга юзма-юз бўлиб:

— Илоҳо, бу ошиқларга раҳимул-раҳмонлик айла, фазли марҳаматингдан етказ, — деб, зор-зор йиғлаб, ҳожатини Худо таолодан тилаб, бир мухаммас ўқиди:

Ё илоҳ-о, барча қуллар кўнглини сен шод қил!
Ўзинга дўст айлабон, дўстнинг уйин обод қил,
Алмудом ёд айлайин, сен ҳам қулингни ёд қил,
Раҳм этиб ожизлара, золимлари барбод қил,
Ё карим, сен Зухражоним қайғудан озод қил.

¹ Вухуш-туюр — ёввойи жонворлар ва қушлар.

Кулли оламини яратган подшоҳи бокарам,
Кеча-кундуз ҳожатим сендан давомат истарам,
Дол бўлибдир хор ичинда булбули Боғи Эрам,
Зухражон сўрса савол анинг жавобин на берам?
Ё раҳим, сен Зухражоним қайғудан озод қил.

Кеча-кундуз ёд этибон, истабон жабборини,
Фирқат ўти куйдурибдир ҳуснининг гулзорини,
Шум рақиблар қасд этиб ёрдан айирди ёрини,
Раҳм этиб, ожизларга ҳар дам эшитгин зорини,
Ё карим, сен Зухражоним қайғудан озод қил.

Кетди ёри қошидан дарё билан мажлис қуриб,
Кўзлари изинда гирён чор тарафга телмуриб,
Гўё бир парвонадир оташ аро ўзин уриб,
Тоҳиридан айрилиб, белин букиб бўйнин буриб,
Ё раҳим, сен Зухражоним қайғудан озод қил.

Барча ҳўбларнинг ичинда хушлиқо, соҳиб таъмиз,
Айролиқ ўти қора бағрин тилибдир резу рез,
Қунда юз вақт термулиб, ҳолин сўрарлар қирқ каниз,
Йиғлабон дарё лабинда, ёрин истар Зухрақиз,
Дер Нафас, бу Зухражоним қайғудан озод қил.

Алқисса, бу сўздан сўнг осмонда бир овоз пайдо бўлди. Кўрсалар қизилдан¹ ясалган бир тахт, тахт устида ошиқ-маъшуқларнинг подшоси — Ширин ва Фарҳод, Лайли ва Мажнунлар ўтирибди. Ҳар тарафдан юз каниз ерга тушиб айтдиларки:

— Эй мулла, кел бу ҳақиқат шаробини олиб, Зухра қиз бирлан ўзинг ич!
Мулла қараса, бир олтин лаган ичида тўққизта пиёлада шароб турибди. Мулла кўтариб, тўрттасини ичди, бештасини Зухражонқизга берди. Иккиси ичиб беҳуш бўлдилар. Ундан сўнг элти-муллани, Гавҳар каниз Зухрани ушлаб, шаҳарга қайтдилар.

¹ Қизил — олтин.

Энди хабарни Тоҳирдан эшитинглар. Сандиқ дарё ўртасида оқиб кета-
верди. Дарёда бир гирдоб бор эди, ул гирдобга нимаики тушса, ани балиқ-
лар ютар эди. Сандиқ шу гирдобга тушиб, бир кеча-кундуз турди, аммо
сандиққа ҳеч нарса зиён бермади (тегмади). Сўнгра сандиқ яна йўлга
равона бўлди. Тоҳирбек сандиқни яна оқа бошлаганинн сезиб, элдан-юрт-
дан, қариндош-уруғдан айрилганидан юраги ўртаниб, ўтга тушиб, жўш уриб,
бир сўз айтди:

Шум фалакнинг гардишиндан
Ичда чўх армоним қолди.
Айрилдим ёрнинг қошидан,
Қошлари камоним қолди.

Фалак менга ситам қилди,
Гўзал ёрдан айру солди,
Дардлар менинг билан бўлди,
Табибим, дармоним қолди.

Сафоли манзил-маконим,
Ёрим кетди, ёнди жоним,
Қон тўкди чашми гирёним,
Гулим-гулистоним қолди.

Ёр макони ўзга бўлди,
Висол йўлин рақиб олди,
Бунда қуруқ жасад қолди,
Ёр ёнинда жоним қолди.

Бошига осмон йиқилиб,
Кўзидан ёшлар тўкилиб,
Қомати нундек букилиб,
Ул сарви равоним қолди.

Айро тушиб, ақлим чошиб,
Рақиблара бошин қўшиб,
Ёр узатиб, йўллар ошиб,
Моҳи меҳрибоним қолди.

Қолдиб кетди шаҳрим, саройим,
Дарёдир манзилим, жойим,
Энди турмас куним, ойим,
Ул ёруғ жаҳоним қолди.

Мудом хизматда турганим,
Соз билан суҳбат қурганим,
Жонимдан азиз кўрганим,
Иززатли меҳмоним қолди.

Тоҳир дер, эй дунё ёлғон,
Сенсан сийнама ўт солғон,
Ташинда қирқ каниз бирлан
Йиғлаб Зухражоним қолди.

Тоҳир сўзини тамом этди. Сандиқ оқиб бораверди. У шу оқишда уч ой дарёда оқди. Тоҳирнинг ёнида пишириб қўйилган таомлар кўп эди, аммо суви оз эди. У дарё сувининг намини сўриб, жон асрар эди. Шу боришда у бир гулзор-чаманлик жойга етди. У ерда сув одамлари яшар эди. Сув одамлари саҳройи одамлардан кўп қўрқар эдилар. Улар: «Одам иси келмоқда!» дейишиб, қаттиқ қийқиришиб, овози етган жойлардан қўшин тўплаб, бир соат ичинда уч юз минг жангчилик қўшин жамладилар. Сўнгра теварак-атрофга қоравул қўйиб, «бу одам ҳозир етиб келиб, бизнинг бир тарафимиздан чиқар, у билан уруш қиламиз», дея тайёр бўлиб турдилар. Шу пайт сандиқ келиб етди. Аммо улар «бало мана шу сандиқ ичидадир...» дейишиб, қўрққанларидан ҳар бири ҳар ёнга қочиб кетдилар. Уруш бўлмади. Сандиқ эса шу ерда туриб қолди. Сўнг дарё яна чайқалиб, тўлқин отиб, сандиқни олиб кетди. Сандиқ борар экан, яна бир гирдобга тушди. Ул гирдобда катта-катта балиқлар бор эди. Дарёнинг канорида ёғочлар кўкариб турарди, бу осмонўпар дарахтларнинг қўланкалари сувнинг устига тушар эди. Дарахтларнинг устида катта-катта қушларнинг уялари бор эди. Ул уялардан иккита қуш учиб чиқиб, сув устига тушдилар. Қушлар оқиб келган нақшинкор сандиқнинг безакларига ҳайрон бўлиб қолдилар. Сандиқ бу ерда бир неча кун туриб қолди. Тоҳирбекнинг юрагига хавотир тушди: «Бунда туриб қолгандан, дарёда оқиб кетганим яхши эди, охири бориб-бориб бир вилоятнинг ичидан чиқардим. Ахир бу

ёғочларнинг орасида мени кимлар кўриб, кимлар эшитади?...» деб худод,
ёлвориб, бир мухаммас айтди:

Эй соҳиби махлуқот, қолдим бир чоҳ ичинда,
Бу ҳолима раҳм айла ушбу маъво ичинда,
Сандиқ ичра банди зиндон, тилим сано ичинда,
Ишқнинг юки орқамда, қоматим ё(й) ичинда,
Лошим ҳар ёна тортар қушлар ашё ичинда.

Сайфул Мадҳалжамол деб, денгизда сурди даврои,
Билқис дея Сулаймон, сайр этди суйи осмон,
Юсуфжон деб Зулайҳо, давомат чекди армон,
Варқа, Гулшоҳ топмади ишқнинг дардига дармон,
Мурод ҳосил бўлмайин, ўтди армон ичинда.

Ошиқ Фарҳод Ширин деб йиғлаб югурди ҳар ён,
Тошларни лаъл этарди кўзларидан оққан қон,
Қора тоққа газ уриб, ясади кўшқу айвон,
Висол дея йиғлади, етишди рўзи ҳижрон,
Ширин дея жон берди Фарҳод ҳам қон ичинда.

Мажнун дали-девона истаб ул Лайли ёрин,
Лайли қизнинг юзида кўрарди Ҳақ дийдорин,
Мудом йиғлаб кезарди чақириб бируборин,
Бир кун худо дуч этди эшитиб оҳу зорин,
Шул вақтда жон берди Мажнун саҳро ичинда.

Вомиқ Узро ишқинда ширин жондан кечарди,
Юзин кўрмаган чоғда, оғзиндан ўт сочарди,
Вомиғим деб раҳм этиб, гоҳо юзин очарди,
Қамбар Орзужон дея, гоҳ ёниб, гоҳ ўчарди.
Кўр, Тоҳир Зухра дея оқди дарё ичинда.

Алқисса, Тоҳирнинг нолишини худой таоло эшитиб, бир куни бир кучли
шамол туриб, сандиқни дарёга суриб тушириб, Тоҳир фақир яна сувсизлик-
дан хўр бўлиб, дарёда оқаверди. У: «эй худо, бу сандиқ — менинг мозорим.
дарё — суюқларим чириб тўкиладиган ер бўлади, шекилли» — деб, фалак

нинг кажравлигига, бахтининг қаролигига ёниб борар эди. У ўзича гапириб, «сабр — вақти хушликнинг калитидир, «келар бўлса, келар Шому Ироқдин, кетар бўлса, кетар қошу қабоқдин», деганлар-ку. Ҳар бир ошиқ ўз мақсадига сабр ила етишади. Мен сабрли бўлайин», деб ўзига-ўзи тоқат тилаб, бир абёт ўқиди:

Қафас ичра лочин каби ҳаволаб,
Пар қоқиб учмагил ҳар ёна, кўнгил.
Зухра дийдорини Аллоҳдан тилаб,
Шукр айла яратган субҳона, кўнгил.

Оташ жудо бўлмас ишқ ичра хасдан,
Ишқ деб ўлган яхши ишқсиз нокасан,
Ёр орзуси ила чиқсин қафасдан,
Хавотир солмагин бу жона, кўнгил.

Кўнглим, мардона бўл, мардлининг ўйла,
Чиқарсан дарёдан, оқмассан бейла¹,
Инжима, торайма, бир дам сабр айла,
Етарсан мақсадли макъона, кўнгил.

Токи бориб термай Тарар гулиндан,
Жоми май сунмаса позик қўлиндан,
Бошим кетса ҳаргиз қайтмам йўлимдан,
Бўлса бугун охирзамона, кўнглим.

Чидарми бу жоним ҳижрон заҳрина,
Мудом интизорман висол баҳрина,
Кетсанг тез етарсан Бағдод шаҳрина,
Моҳим отлиғ севар жонона, кўнглим.

Тоҳир дер, рақиблар дарбадар бўлсин,
Хоки замин билан сарбасар бўлсин,
Бу йўлда хайр бўлсин ёки шар бўлсин,
Киргин менинг бирла майдона, кўнгил.

¹Бейла — бундоқ.

Тоҳир сўзини тамом айлаб, нхтиёрини бирубора топшириб ётаверди, сандиқ эса йўлга равона бўлди. Бирдан сандиқ сув зарби билан бориб, дарё ёқасидаги катта бир тошга урилди — сандиқнинг миҳи бўшашди, аммо ўзи тўкилиб кетмади, яна оқиб кетаверди. Бу дарё Фурот дарёсига бориб қўшилар эди. Фурот дарёси Бағдод шаҳрининг ўртасидан кечиб ўтарди. Шундай қилиб сандиқ Бағдод шаҳрига бориб етди. Бу шаҳарнинг подшоҳини Одилшоҳ дер эдилар. Одиллиги Нўширвондан, сахийлиги Ҳотам Тойдан қолишмас эди. Бу подшонинг уч қизи бор эди, каттасининг исми — Жаҳонгир, ўртанчаси — Шаҳрижон, кенжаси — Моҳимжон эди. Подшоҳ буларнинг ҳар бирига бир кўшк қуриб, қирқта каниз қўшиб берган эди.

Бир кеча Моҳимжон туш кўрди. Тушида бир йигит кунчиқар томонга қараб ўтирган эмиш. Моҳимжон у йигитга жон-дили билан ошиқ бўлган эмиш. Йигитга «бу томонга боқ» деса ҳам, йигит боқмас эмиш. Шунда яна Моҳимжон: «Қайси шаҳар ўғлисан, қайси ойнинг бўлагисан, қайси боғчанинг норисан, қайси гўзалнинг ёрисан, қайдан учиб келдинг, қайга қўнарсан, исминг нимадир?» — деб сўради. Аммо йигитнинг кўзи ёшли, юраги тошли бўлиб, жавоб бермади. Моҳим яна: «Эй йигит, мен томонга қарасанг-чи!» деб йиғлаб ёпишди. Шунда у йигит: «Эй жон, мен бир Аллоҳнинг қулиман, ишқ гулзорининг булбулиман. Ўзим Татар вилоятдан насиб тортиб келаётirman. Мен бир гулга ошиқман, яна у гулнинг васлини излаб кетарман, Отамнинг исми Боҳир, ўзимнинг исмим Тоҳирдир. Мендан сенга жафо етади, вафо етмас», — деди. Бу сўзни эшитиб, Моҳимжон оҳ уриб уйғонди. Қараса, ҳеч ким йўқ, туши экан. Моҳимжоннинг юрагига ўт тушиб, онасининг ёнига борди-да:

— Эй она, мен бир туш кўрдим, сенга шуни айтиб берайин, сен шу тушимни йўриб, таъбирини айтиб бер, — деди.

Онаси: «айт, қани», — деди.

Моҳимжон кўрган тушини баён этиб, бир мухаммас ўқиди:

Ушбу дарё ичра кўрдим бир ажаб зебо йигит,
Сўзлаганда хуш суҳандир булбули шайдо йигит,
Ногаҳон кўрдим юзин — шундоқ ажаб барно йигит,
Олди жоним юзи анвор, қомати раъно йигит,
Асли одамзодадан ҳеч бўлмагай пайдо йигит.

Бир замон кўрдим жамолин, ақлими ҳайрон этар,
Фирқат айёминда доим кўзларим гирён этар,
Ёримни сандиқда кўрдим, сув аро сайрон этар,
Кўрмаган «гулдек юзин кўрсам!» дея армон этар,
Мен куйрман уни деб, бизданки бепарво йигит.

Эғнида гулгун либос, бекмидир, султонмидир,
Ёки бир ишқда куйган саргашган ҳайронмидир,
Билмадим, бир жодуми ё Юсуфи Канъонмидир,
Ёр дебон васфин ўқийдир, дурмидир, дostonмидир,
Ҳар пари тушига кирмас бундоқ бир мирзо йигит.

Найлайн, ошиқлигинг савдоси тушди бошима,
Қародир бахтим менинг — раҳм этмади кўз ёшима,
Айта билмам бу сиримни асло бир тенг-тўшима,
Кунда бир кўрсам юзин, келса, ўтирса қошима,
Шамчиरोқдан, ою кундан кўркли бир турфа йигит.

Қўлларида баҳри лочин, ҳам итолғи, баҳри боз,
Овлари — савсан, сўна, кўлларда кезган қува роз,
Сўзласа булбулнаво келди қулоғимга овоз,
Моҳим айтар: кўзларам мен тоғу тошни сарфароз
Дунёда ўзи каби ҳеч бўлмамиш пайдо йигит.

Алқисса, Моҳимжон сўзини тамоm этди. Онаси:

— Эй Моҳимжон, қулоқ сол, мен сенга тушингни йўриб берайин, — деб,
бир сўз айтди:

Эй Моҳимжоним, бу тушинг
Сенга зарра вафоси йўқ.
Йиғлаб, кўздан тўкма ёшинг,
Бир зарра интифоси¹ йўқ.

Жоним дея жон ёқарсан,
Кўзларингдан қон тўқарсан,

¹Интифо — наф, фойда, хайр.

Бугун меҳнат кўп чекарсан,
Эрта келар сафоси йўқ.

Бир булбул қўнмиш гулинга,
Беш кун сайр этар элинга,
Ногоҳон тушса қўлинга,
Бир гавҳардир, баҳоси йўқ.

Ишқ дарёсига тушибсан,
Шаҳзодага йўл қўшибсан,
Минг турли дардга тушибсан,
Бу дардингнинг даъвоси йўқ.

Вафоси йўқдир бу сўзинг,
Ботилликка тутма юзинг,
Ишрат юзин кўрмас кўзинг,
Сурар завқу сафоси йўқ.

Ўчар йигитлик чироғи,
Сийнангда айрилмас доғи,
Сенга етар жафо тиғи,
Даво бўлмас, шифоси йўқ.

Дамба-дам ишқда ёнарсан,
Ёнарсан, қачон сўнарсан?
Ҳижрон майидан қонарсан,
Висолга ибтидоси йўқ.

Онанг йўрди ушбу тушинг,
Ўртанарсан ёзу қишинг,
Кўзла вафоли йўлдошинг,
Куймоқликнинг равоси йўқ.

Онаси сўзини тамомлаб айтди:

— Эй Моҳимжон, мен сенинг тушингни йўрдим: сенинг ёнингга кунчи-
қар томондан бир гўзал йигит келади, аммо унинг сенга вафоси йўқдир.

унинг ўз ларди ўзига етарлидир. У бир парининг дилдоридир, сенинг билан иши йўқдир. Бу тушингни ҳеч кимга маълум қилмагин, масхара бўласан. Қаттиқ тошга теша ургандай бўласан...

Моҳимжон ўзига ҳар қанча тасалли бермоқчи бўлди, аммо ўтириб тинчини топмади. Кеча-кундузи ороми-қарори қолмади. У доимо кунчиқар томонга кўз тикиб юрадиган бўлди. Сўнгра бир куни ўйланди: «Онам бу тушни йўра билмади-ёв. Туш таъбири бундай бўлмаса керак. Мен тушимни қизларга ҳам бир айтиб кўрайин. Улар нима дер эканлар, айтганларини бир эшиттайин, балки улар бошқача таъбир айттарлар», деб Моҳимжоннинг ишқи дамба-дам кўтарилиб, тоқат қилолмай канизларини чақирди. Қизлар келиб: — Нега бунчалик беқарор бўлдинг? — деб сўрадилар. Шунда Моҳимжон кўрган аҳволини баён этиб, бир ғазал айтди:

Тушимда бир булбул кўрдим,
Хуркиб келмиш гулзориндан.
Қайси боғнинг булбулидир,
Қайси боғчанинг нориндан.

Кўрмишам саҳар чоғлари,
Сийнамга қўймиш доғлари,
Бошда қора гулпоқлари,
Инжадир сунбул ториндан.

Қурбон бўларман ўзига,
Шакар эзилмиш сўзига,
Давомли боқсам юзига,
Кўзим тўймас дийдориндан.

Юзи ойдек шуъла солар.
Хусни фалақдан бож олар.
Ё раб, ёрим қачон келар,
Борсам дарё канориндан?

Ёқди мени бир нозанин,
Фидо бўлсин рўйи замин,

Ҳеч бир кимса менинг каби,
Айрилмасин нигориндан.

Кўнглимда оху зоридир,
Юэлари машриқ саридир,
Билмам у кимнинг ёридир,
Хабар келмас дийдориндан.

Ҳеч кимсага сирин бермаса,
Моҳимнинг ҳолин сўрмаса,
Ошиқ бир зулм кўрмаса,
Айро тушарми ёриндан?

Алқисса, Моҳимжон сўзини тамом этди. Моҳимжоннинг қирқта к
зағи бор эрди. Канизақларнинг ичида тўрт бошлиқ қиз бор эди, ўзлари
чиройли эдилар. Бирининг исми Садаф, бириники Гулзода, яна би
Гулраъно, бошқасиники Гулзебо эди. Бу тўрт қизнинг ҳар бири ўнта
нинг бошлиғи эди. Моҳимжоннинг буйруғини шу тўрт қиз канизақ
етказар эди. Шу қизлар:

— Эй дугоналар, бир ғалати воқеа бўлибдир, келинглар, маслаҳатла
лик, — дейишиб, бир-бирлари билан маслаҳат қилдилар. Гулзебо:

— Биз ҳам ёшмиз — деди.

Шунда Моҳимжон айтди:

— Эй Гулраъно, сенинг бу канизақлардан ақлинг ҳам зиёд, ҳуснинг
Бу тушнинг таъбирини сен айтгин, — деди. Гулраъно каниз бир коса ш
ичиб, маст бўлиб, зеҳнини жамлаб:

— Эй бибим, сенга Аллоҳ узоқ умр берсин! Бу тушингнинг таъби
мен яхшиликка йўйиб, шундай айтарман, — деб бир ғазал ўқиди:

Бир шаҳзода келмиш Машриқ шаҳриндан,
Гашт айлаюр фул-ғунчали жойлари.
Ёрдан айро тушиб шоҳнинг қаҳриндан,
Кўпдир юрагинда оху войлари.

Назар солиб соғинг билан сўлиига,
Ёринг келар, раҳм айлабон ҳолинга,

Севарсан, севиклинг тушар қўлинг,
Хуш кўрарсан бу кунларни, ойларни.

Бағринга санчилимиш бир гулнинг хори,
Магар сендан ўзга ёри бор, ёри,
Не учун юзланмиш ул машриқ сари,
Сен томона қарамас ҳеч рўйлари?!

Мен маъбир айладим кўрган тушинга
Тоғларнинг сор қуши кўнар бошинга,
Дамба-дамдан ёринг келар қошинга,
Шу кун қилар томошали тўйларни.

Гулраъно дер, ичдим қўлингдан бода,
Сўзим йўқдир энди бундан зиёда,
Аллоҳ, етказ барча қулни мурода,
Ҳақ солибдир сенга ушбу кўйлари.

Гулраъно сўзини тамом этди. Моҳимжон даҳрол, ўша заҳоти ўрнидан туриб, Гулраънога бош-оёқ шоҳона чопон бағишлади.

Одилшоҳ қизининг бир боғи бор эди, уни «Боғи ризвон» дер эдилар. Бу боғда подшоҳнинг уч қизи навбатма-навбат сайр қилар эди. Гуллар очилиб, неъматлар сочилиб, баҳор айёми бўлган пайтлар эди. Булбул соз этиб, кумрилар дам тортиб, тўтилар овоз чиқариб, боғнинг гуллаб-очилич турган пайти эди.

Бир куни Моҳимжоннинг боғни сайр қиладиган навбати келди. Моҳимжон деди:

— Эй қизлар, бошқа сафар якка-якка бўлиб сайр этардик. Бу сафар ҳаммамиз жам бўлиб сайр этайлик.

Қизлар жону дил билан:

— Хуш бўлгай! — дедилар. Шунда Моҳимқиз опаларига:

— «Боғи ризвоига ва Фурот дарёсига томошага кетаяпмиз», — деб бир канизақдан хат бериб юборди. Ўзи эса саҳарда туриб, ҳаммомга кириб, товус қушдай ясениб, заррин либослар кийиб, сиёҳ-сурмасини кўзига тортиб, зулфини кўзининг устидан қўйвориб, ўзига оройиш бериб, дугоналари

билан боққа сайрга кетар бўлди. Кўрган одамлар ақл-хушини йўқотиб, ҳайрон қолар эдилар. Боққа ажойиб бир чодир тикдилар, бир қайиқни боғ четига келтириб қўйдилар.

Улар боғ ичига кириб, томоша қилиб юравердилар. Боғ ичидан Фурот дарёси оқиб ўтар эди. Булар Фурот дарёсини қайиқ миниб сайр этдилар. Моҳимқиз дарёнинг шимолига кўз тикар эди, баногоҳ узоқдан бир қора нарса гоҳ олтин, гоҳ кумуш каби шуъла сочиб кўринди. Моҳимжон яхшилаб разм солиб қараса, сандиққа ўхшайди. У дугоналарига:

— Юқоридан бир нарса оқиб келаётир! Агар бу нарса сандиқ бўлса, ичидаги — меники, сирти — сизларники! — деди. Қизлар бу шартни қабул қилдилар. Кўрсалар оқиб келаётган нарса сандиқ экан. Моҳимжон:

— Ғаввосларга айтинглар, сандиқни чиқарсинлар! — деди.

Ғаввослар:

— Сандиқни тортиб олиш учун арқон керак, — дедилар. Арқон топилмади. Аммо Гулраънонинг 40 қулоч сочи бор эди. Бу сочи кўрган одам ҳайрон қолар эди. Соч толаси жуда нозик бўлса ҳам, эшилиб-ўрилганда мустаҳкам арқондай бўлар эди, ҳар ёндан ўн киши тортса ҳам узилмас эди. Сандиққа Гулраънонинг сочини боғлаб, дарё қирғоғига тортиб чиқардилар. Кўрса, сандиқ мум билан пухталанган, сиртига кўп безаклар чизилган, сайқал берилган. Моҳимжон қизларга:

— Агар ваъдага вафо бўлса, сандиқнинг ичини очамиз, — деди. Дугоналар:

— Ичида оламга баробар нарса бўлса ҳам сенга бўлсин! — дедилар. Моҳимжон қасир-қусур сандиқнинг ичини очди. Кўрса, сандиқнинг ичида гўзал бир йигит ётибдир, на жони бор, на дами. Моҳим фикр қилиб кўрса, ўша тушига кирган йигит — икки жаҳон матлаби экан. Моҳимжоннинг ишқи жўш уриб кўтарилиб, бир оҳ уриб, беҳуш бўлиб йиқилди. Оҳидан дунё юзини туман босди, ойу куннинг шуъласи ургандай бўлди. Қанизлар Моҳимжоннинг юзига гулоб сепиб, уни ҳушига келтирдилар. Жаҳон юзи ҳам ўша замон ёруғлашди. Шунда Шаҳрижон опаси:

— Эй Моҳимжон, сенга нима бўлди? — деб сўради. Шунда Моҳимжон зор-зор йиғлаб:

— Эй опажон, сен бу ишдан буткул беҳабарсан. Бу йигитни мен тушимда кўрнб эрдим. Шундан бери менинг сабру тоқатим йўқ эди. Бу — менинг бошимга туганмас ғавво соладиган йигитдир, — деди.

Канизлар:
— Эй Моҳимжон, бу йигитдан хабар ол, ҳалок бўлмасин, — дедилар.
Шундан сўнг дарҳол Тоҳиржоннинг юзига гулоб сепиб, ҳушига келтирдилар. Моҳимжон хабар сўради, Тоҳирбек ҳам жавоб бериб турди.

Моҳим:

Хабар бер, не сабаб тушдинг бу ёққа?
Сўзла, жоним, қайси боғнинг гулисан?
Сандиқ билан нечун кирдинг дарёга?
Сўзла, жоним, қайси боғнинг гулисан?

Тоҳир:

Гул эмасман, булбулиман бир боғнинг,
Гулдан гулга сайрон этиб келаман.
Ҳам ул гулнинг доғи, ҳам сенинг доғинг,
Ақлу ҳушим ҳайрон этиб келаман.

Моҳим:

Не чамандан эсиб келган шамолсан?
Қайси ойдан айро тушган ҳилолсан?
Қай шакардан томган оби зилолсан?
Сўзла, жоним, қайси боғнинг гулисан?

Тоҳир:

Отам Боҳир, менинг исмимдир Тоҳир,
Оғир бозирганман, кўпдир жавоҳир,
Пинҳон сирим сенга айлайин зоҳир,
Ул мулкимни вайрон этиб келаман...

Моҳим:

Булбул бўлсанг, гулузоринг қайдадир?
Гавҳар бўлсанг, харидоринг қайдадир?
Ошиқ бўлсанг, севар ёринг қайдадир?
Сўйла, жоним, қайси боғнинг гулисан?

Тоҳир:

Гулнинг булбулиман, ҳусни — хазина,
Чиқардим кўшқина зинама-зина,
Бугун жудо бўлдим, кўнглим камина
Кўз ёшимни гирён этиб келаман.

Моҳим:

Ё мужарратмисан, катхудомисан?
Ё бир пари учун жон фидомисан?
Ё бир қаландарми, ё гадомисан?
Сўзла, жоним, қайси боғнинг гулисан?

Тоҳир:

Бир ғарибман, мададкорим йўқ меинг,
Қавм-қариндош, яқинларим йўқ менинг,
Сендан ўзга севар ёрим йўқ менинг,
Ҳижрон кунин туман этиб келаман.

Моҳим:

Моҳим айтар, қора бахтим уйғонди,
Давлатим чироғи қўлимда ёнди,
Худо бахш айлади, даврон дўланди¹,
Магар энди Моҳимжоннинг гулисан.

Тоҳир:

Моҳимжон, эшитгин тўғри сўзимни,
Мудом машриқ томон тикдим кўзимни,
Тоҳир айтар, мусофирман, ўзимни,
Беш кун сенга меҳмон этиб келаман.

Алқисса, бу сўзини тамом этдилар. Моҳим Тоҳирнинг ошиқ эканлиги ни англади. Яна, «менга тўннинг бир томони ҳам етади» деб хуш вақт бўлди. Сандиқни олиб кўшқига келди. Моҳим Тоҳирнинг дийдорига муштоқ бўлиб, кўзини юзидан узмай қараб ўтирди, аммо дийдорига қонмади.

---

¹ Дўланди — қайтиб келди.

Сўнг Моҳим: «Бу ишдан отамни ҳам хабардор этайин, юрт эгасидир, баногоҳ кўнглига ёқмай, мени ёзгириб, Тоҳиржонни ҳам қувиб юбормасин» деб, мирзаларини чақириб, отасига бир хат юборди, хатнинг мазмуни бу эди:

Бобомга бир саволим бор,
Бахш айласин бобом менга.
Бир неча арзи ҳолим бор,
Бахш айласин бобом менга.

Бир сандиқ келди дарёдан,
Ҳады бўлибдир Оллодан,
Тилагим шу Одил шоҳдан,
Бахш айласин бобом менга.

Олма-аноримиз пишди,
Борбон келиб қўлга тушди,
Аллоҳим раҳматин сочди,
Бахш айласин бобом менга.

Бир сандиқдир, хона лойиқ,
Бек билан султога лойиқ,
Берса, Моҳимжона лойиқ,
Бахш айласин бобом менга.

Умидим бор, отам келса,
Сандиқда не борин билса,
Қўли билан, ҳар зот бўлса
Бахш айласин бобом менга.

Моҳим айтар, қилдим изҳор,
Бобомга бундоқ арзим бор,
Дунёнинг моли не даркор,
Бахш айласин бобом менга.

Подшоҳ хатни ўқиб, мазмунини англаб, шундай жавоб берди: «Эй кўзимнинг равшани! Ул сандиқнинг ичида нимаики бўлса сеникидир. Агар ҳар

тахтаси забаржаддан, қулфи олтин-кумушдан бўлса ҳам, юз минг туманлиқ мол бўлса ҳам, агар ул сандиқнинг ичида дур, жавоҳир, ё мушки Хўтан ва ё одамзот, паризод, ҳур-ғилмон насли бўлса ҳам, олам-жаҳон баробар зот бўлса ҳам сенга бахш айладим, насиб этсин» деди.

Бу хат Моҳимжонга келиб етди. Моҳимжон отасидан келган хатни ўқиб хушвақт бўлиб, худога шукр қилиб, отасининг саройига қараб уч марта таъзим қилди. Сўнг Тоҳирга қимматбаҳо хилъатлар кийдирди. бошига мурассаъ тож, белига олтин камар боғлаб зийнат берди. Аммо Тоҳирнинг бу зийнатлар билан иши бўлмай, Зухраси ёдига тушиб, кеча-кундуз ғамгин бўлиб, кўзларидан қатра-қатра ёшлар тўкиб юрар эди. Моҳимқиз бир сўз деса ҳам, розилик билан жавоб бермас эди. Шунда Бағдол шаҳрида бир неча йил умр сурди. Шундай қилиб орадан етти йил ўтди.

Бир куни Моҳим қиз ўзига зебу-зийнатлар билан аро бериб, шайланиб, Тоҳирнинг ёнига келиб:

— Эй, тириклигимнинг сармойеси, эй бошимнинг тожи, кўзимнинг равшани! Шунча йиллардан бери жабру жафонгни чекиб, сабр қилиб келдим. Эндиям сабр этмоққа тоқатим қолмади. Менга раҳм этиб, бир назар солсанг. — деди. Аммо Тоҳир бу сўзга ҳам жавоб бермади. Канизақлар ҳам жавоб олмоқ истагида гапга солиб кўрдилар, аммо жавоб ололмади, чунки Тоҳир бечоранинг мусофирлиги зўр келиб, гапира олмас эди. Шунда канизалар:

— Бул сўзламай ўтириши розилик нишонидир, шарнатта тўғри келади. — деб, никоҳ ўқиб, Тоҳир билан Моҳимжон қизни бир пинҳон ерга қўйиб келдилар. Моҳим қиз хушвақт бўлиб, бир ғазал ўқиди:

Шукур, Аллоҳ бугун етдим мурода,
Ғариб кўнглим бир висолга етишди.
Ҳижрон чекиб ҳилол бўлган қоматим,
Раъно бўлиб навниҳолга етишди.

Юзим ойга тушди, кўзларим куна,
Айролиқни бошга солмасин яна,
Мудом чўлда кезган, ташна лаб сўна,
Бугун мурғзорли¹ кўлга етишди.

¹Мурғзор — қушлари кўп бўлган қўллар.

Юрагим қон бўлиб, кўзим ёш бўлиб,
Яширган сирларим элга фош бўлиб,
Гул булбулга, булбул гулга эш бўлиб,
Иккиси муродга — бирга етишди.

Икки ошиқ бир-бирига жам бўлиб,
Соз каби тортилиб, зилу-бам¹ бўлиб,
Шум рақибнинг саҳар вақти шом бўлиб,
Кўз ёши ранг бўлиб, ол²та етишди.

Товус жилва айлаб қува ғоз билан,
Қумрилар дам тортиб хушовоз билан,
Булбул наво тузиб нағма соз билан,
Тўти гуфтор айлаб, болга етишди.

Ошиқлик барчани ҳайрон айлағай,
Балийят³ тоғига сайрон айлағай,
Белин букиб, қалбин вайрон айлағай,
Ишқнинг юки Рустам Золга етишди.

Моҳим айтар, суҳбат тутдим ёр билан,
Булбул ҳамроҳ бўлди лолазор билан,
Назарим йўқ қардош-ховандор⁴ билан,
Оч кўзларим юзда холга етишди.

Алқисса, Моҳимқиз сўзини тамом этди. Бу кеча висол истади. Аммо Моҳим ҳам, Тоҳир ҳам бир-бирларига индамадилар. Моҳимхон иккинчи кеча яна ўзига жилва бериб, товусдай ялтираб, неча имо-ишоратлар билан Тоҳирни ўзига мойил этмоқчи бўлди. Аммо бўлмади. Моҳимқиз ишқи ортиб, кўтарилиб, сабри қўлидан кетиб:

¹ Зилу бам — (аслида «Зиру бам» — дуторнинг паст ва баланд товуши).

² Ол — қизил.

³ Балийят — қийинчилик, машаққат, бало-кулфатлар.

⁴ Ховандор — меҳрибон, ғамхўр.